

MARINKÁS GYÖRGY

Gondolatok az uniós jog elsőbbsége és a tagállamok nemzeti identitása közötti kapcsolatról az EUB ún. „Pancharevo” ítéletének tükrében

ABSTRACT

The issue of the rights of same-sex couples to get married and to adopt can be seen as a topical issue in everyday life and in politics. It is also an issue that is constantly being addressed in practice by national supreme/constitutional such as the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union as well. This paper analyses the relevant jurisprudence of the above-mentioned two judicial fora in the light of the CJEU's so-called 'Pancharevo-judgment' delivered in December 2021. In the said case, the Court of Justice had to decide whether the unconditional prevalence of the right of free movement of persons under the Founding Treaties, over the traditional concept of the family in a given country, would be contrary to the national identity of the Member State. These issues are of particular importance because, if the Member State is ultimately forced to functionally yield to the primacy of EU law in a multitude of areas, the question arises as to whether the Member State will have any room for manoeuvre left despite the fact that its Constitution remains otherwise unchanged? Although the Court has stressed the margin of manoeuvre that Member States have in this area, it has ruled that EU law must prevail. The conflict between the primacy of EU law and the national identities of the Member States is seen to be resolved by the so-called functional approach principle, which will be explained in detail in this paper.

Keywords: same-sex marriage ■ adoption ■ primacy of EU law
■ functional recognition ■ principle of effectiveness ■ national identity

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az azonos nemű párok házasságkötéshez és örökbefogadáshoz való jogainak kérdése a hétköznapi életben és a politikai életben is aktuális kérdésnek tekinthető. Mindamellett a jogalkalmazás is folyamatosan talál-

kozik e kérdéssel: mind a nemzeti legfelsőbb bírói fórumok, mind a nemzetek feletti bírói fórumok, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) és az Európai Unió Bírósága (EUB) foglalkoztak vele. Jelen írás utóbbi két bírói fórum vonatkozó joggyakorlatát elemzi az EUB ún. *Pancharevo*-ügyben,^[1] 2021 decemberében hozott ítélete apropóján. A *Pancharevo*-ügyben a Bíróságnak arról kellett döntenie, hogy az Alapítószerződésekből eredő, a személyeket megillető szabad mozgáshoz való jognak az adott ország hagyományos családfelfogásával ellentétben történő feltétlen érvényesítése sérti-e a tagállam nemzeti identitását. Az ügyben felmerülő konkrét kérdés lényegét tekintve az volt, hogy az uniós jogból eredő jogok, mint a szabad mozgáshoz való jog gyakorlásával összefüggésben a tagállami hatóság köteles-e elismerni a gyermek szüleiként az azonos nemű pár mindkét tagját, annak ellenére, hogy a nemzeti joga alapján ez nem lehetséges. A Bíróság a kérdésre azt a választ adta, hogy: „a tagállam köteles egyrésztől a gyermek számára személyazonosító igazolványt vagy útlevelet kiállítani, annak előzetes megkövetelése nélkül, hogy saját nemzeti hatóságai születési anyakönyvi kivonatot állítsanak ki, valamint [...] köteles elismerni a fogadó tagállam által kiállított azon dokumentumot, amely lehetővé teszi az említett gyermek számára, hogy e két személy mindegyikével gyakorolja a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát”.^[2] Említést érdemel, hogy 2022. június 24-én, az EUB az eljárási szabályzata^[3] 99. pontja^[4] alapján „Indokolt végzéssel adott válaszbán” döntött a *Rzecznik Praw Obywatelskich*-ügyben,^[5] amelyet korábban felfüggesztett, ameddig a *Pancharevo*-ügyben döntés nem születik, tekintve, hogy a tényállás és a feltett kérdés gyakorlatilag azonos volt. E tény alapozta meg az eljárási szabályzat 99. pontja szerinti végzés kibocsátását a *Rzecznik Praw Obywatelskich*-ügyben, amelyben az EUB megismételte a *Pancharevo*-ügyben hozott döntést, egyértelművé téve a joggyakorlat további irányát.

Az EUB által a *Pancharevo*-ügyben adott válasz abból a szempontból „megjósolható” volt, hogy a 2016-os *Coman*-ügyben^[6] a Bíróságnak egy, lényegét tekintve hasonló kérdésben már döntenie kellett. Tekintve, hogy a *Coman*-ügy jelentős fordulatot hozott az EUB joggyakorlatában, a *Pancharevo*-ügyhöz hasonlóan önálló fejezetet kapott a jelen írásban. Az említett *Coman*-ügyben eljáró Melchior Wathelet főtanácsnok az ügyben benyújtott főtanácsnoki indítványában hang-

[1] EUB, C-490/20 sz. V.M.A. v Stoliczna obsztina, rayon „Pancharevo“-ügy, ítélet, 2021. december 14.

[2] EUB, C-490/20 sz. V.M.A. v Stoliczna obsztina, rayon „Pancharevo“-ügy, ítélet, para. 69.

[3] A Bíróság [EUB] 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata (HL L 265., 2012.9.29.).

[4] A Bíróság [EUB] 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata, 99. pont: „Ha a Bíróság elé előzetes döntéshozatalra terjesztett kérdés azonos egy olyan kérdéssel, amelyről a Bíróság már határozatot hozott, vagy az ilyen kérdésre a válasz egyértelműen levezethető az ítélkezési gyakorlatból, vagy ha az előzetes döntéshozatalra elé terjesztett kérdésre adandó válasz nem enged teret semmilyen ésszerű kétségnek, a Bíróság az előadó bíró javaslatára és a főtanácsnok meghallgatását követően az eljárás során bármikor indokolt végzéssel határozhat.”

[5] EUB, C-2/21. sz. *Rzecznik Praw Obywatelskich*-ügy, végzés, 2022. június 24.

[6] EUB, C-673/16. sz. *Coman*-ügy, ítélet, 2018. június 5.

súlyozta: a Bíróságnak először volt lehetősége, hogy „[...] két férfi között létrejött házassággal összefüggésben állást foglaljon a 2004/38 irányelv^[7] értelmében vett házastárs fogalmáról”.^[8] Az EUB az ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a házasságot egy másik tagállam szabályai szerint érvényesen kötötték meg, úgy a tagállam, amelynek az uniós polgár az állampolgára, nem tagadhatja meg az uniós polgár házastársának tartózkodáshoz való jogát pusztán arra való hivatkozással, hogy a szóban forgó tagállam nem ismeri el az azonos neműek közötti házasság intézményét.

E kérdések azért bírnak különös jelentőséggel, mert két kizárólagos hatáskör ütközik egymással: egyrészt az uniós kizárólagos hatáskörébe tartozó, az uniós polgársággal és a személyek szabad mozgásával összefüggő jogok, másrészt a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozó, – és adott esetben – a nemzeti identitás részét képező családjogi kérdések.

Az EUB bár mind a Coman-, mind a Pancharevo-ügyben hangsúlyozta a tagállamokat e téren megillető mozgásteret, úgy döntött, hogy az uniós jognak kell elsőbbséget élveznie. Annak indoka, hogy az EUB miért döntött ezen értelmezés mellett, a Pancharevo-ügyben Julianne Kokott által előterjesztett főtanácsnoki indítványban található. Amint a főtanácsnok írta: „E tekintetben kétségtelenül igaz, hogy az uniós jog a jelenlegi állapotában nem határozza meg a családi állapot megállapítására és többek között a leszármazásra vonatkozó szabályokat. Ez mindazonáltal nem jelenti azt, hogy az e területen elfogadott valamely nemzeti intézkedés nem minősülhet a Szerződések által biztosított alapvető jogok és szabadságok korlátozásának.”^[9] A főtanácsnok az érvelését a következőképpen folytatta: „A Bíróságnak [...] már volt alkalma pontosítani, hogy a »családtagok« minden esetben a 2004/38 irányelv 2. cikkében említett személyek. E rendelkezés különösen az uniós polgár »házastársára« (az a) pont) és »egyesesági leszármazottaira« (a c) pont) utal. Márpedig az, ha [valamely személyt] nem minősítik »családtagnak« azzal az indokkal, hogy egy másik tagállam joga ezt nem teszi lehetővé, azzal a veszéllyel járna, hogy az EUMSz. [Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés]^[10] 21. cikk (1) bekezdéséből eredő jogok tagállamonként változnának a nemzeti jogi rendelkezéseiktől függően. Ugyanezen ok miatt a Bíróság megállapította, hogy az »egyesesági leszármazott« fogalmát az egész Unióban egységesen kell értelmezni. A jelen esetben nem vitatott, hogy a spanyol jog alapján mind az alapeljárás felperese, mind a házastárs érvényesen szülői jogállást szerzett, és ezenfelül a lányukkal ténylegesen családként él-

[7] Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) (HL L 158., 2004.4.30., 77–123).

[8] EUB, C-673/16. sz. Coman-ügy, Melchior Wathelet főtanácsnok indítványa, 2018. január 11., para. 2.

[9] EUB, C-490/20 sz. V.M.A. v Stlichna obshtina, rayon „Pancharevo“-ügy, Julianne Kokott főtanácsnok indítványa, 2021. április 15., para. 58

[10] Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (HL C 326., 2012.10.26., 47–390.).

nek Spanyolországban.”^[11] Márpedig – amint a főtanácsnok folytatta az érvelését – „[...] e Spanyolországban létesített rokoni kapcsolatok elismerésének hiánya súlyosan akadályozná, hogy Bulgáriában családi életet lehessen élni. A családtag jogállás ugyanis számos, mind az uniós jogból, mind a nemzeti jogból eredő jog és kötelezettség alapja.”^[12] A főtanácsnok által említett „nemzetközi jogból eredő kötelezettség” kifejezés révén a szerző értelmezésében – implicit módon – utal az EJEB joggyakorlatára is. Utóbbi értelmében azonban, amint az jelen írás első pontjában kifejtésre kerül, az Emberi Jogok Európai Egyezménye^[13] (EJEE) részes államai bár jogi elismerést kötelesek biztosítani az azonos nemű párok kapcsolata számára, az, hogy ezen elismerés regisztrált élettársi kapcsolat vagy házasság formájában történik-e, a tagállami jogalkotó hatáskörébe tartozik. A tagállamokat hasonlóan széles mozgástér illeti meg az örökbefogadás szabályozása kapcsán.^[14] Ily módon az EJEB joggyakorlata – önmagában – nem biztosít kellően biztos alapot a főtanácsnok és az EUB álláspontja számára.

Annak érdekében tehát, hogy biztosítsák az uniós jog érvényesülését, a Coman- és Panharevo-ügyekben eljáró főtanácsnokok és az EUB – a tényleges érvényesülés elvére^[15] is nyilvánvalóan építő – ún. funkcionális megközelítést^[16] alkalmazták, hangsúlyozva, hogy a másik országban bejegyzett, ám az uniós polgár származási tagállamának nemzeti joga által el nem ismert családügyi kapcsolat elismerése csak az uniós jog gyakorlásának biztosítását szolgálja, és nem eredményezheti a tagállami alkotmányos szabályok megváltoztatását. A jelen írás szerzőjében két kérdés merült fel ezzel kapcsolatban. Az első, hogy a kölcsönös elismerés ezen formája – amely analógia útján a Cassis-formulára^[17] emlékeztet – mennyire állja meg a helyét abban az esetben, amennyiben – ahogyan arra Wathetlet főtanácsnok is felhívta a figyelmet Coman-ügyben benyújtott indítványában – két kizárólagos hatáskör ütközik. E tekintetben emlékeztetni szükséges, hogy a Cassis-ügy esetében ilyen ütközés nem állt fenn, mivel az áruk szabad mozgása egyértelműen közösségi hatáskör volt már a szóban forgó ítélet meghozatalakor is. A második kérdés, hogy mivel az uniós jog számtalan jogterületen – az adójogtól kezdve a családjogon át – közvetlenül vagy közvetve hatással van a nemzeti jogalkotásra, vajon nem eredményezheti-e ez a funkcionális megközelítés a tagállami szabályozás de facto megváltozását még akkor is, ha az de jure nem történik meg. Azaz, amennyiben a tagállam végül a részterületek sokaságában kénytelen funkcionális jelleggel engedni az EU-jog elsőbbségének – márpedig Věra Jourová,

[11] EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 61.

[12] EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 62.

[13] Hivatalosan kihirdetett magyar elnevezése: „Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény” (Európa Tanács 1950. november 4-én, Rómában kelt ETS-005 számú egyezménye).

[14] Részletesen lásd: Benyusz – Marinkás, 2022, 23-91.

[15] Lásd e tekintetben: EUB, C-14/83 sz. Von Colson and Kamann v Land Nordrhein-Westfalen, ítélet, 1984. április 10., para. 28.

[16] EAPIL Editorial, 2022.

[17] EUB, C-120/78. sz. Rewe-Zentral Ag-ügy, ítélet, 1979. február 20.

az Európai Bizottság értékekért és az átláthatóságért felelős alelnökének 2022. december 7-i nyilatkozata^[18] alapján ez várható –, marad-e bármilyen mozgástere annak ellenére, hogy az alkotmánya egyébként változatlan maradt?

A második kérdést alternatív módon megfogalmazva, vajon nem a „lopakodó jogalkotás”^[19] egy újabb példájával állunk szemben? Utóbbi kérdés azért is aktuális, mivel az Európai Bizottság a 2020-ban kiadott, „Egyenlőségközpontú Unió: az LMBTQ-személyek egyenlőségéről szóló stratégia”^[20] c. dokumentumában frottak értelmében az, „aki egy országban szülő, az minden országban szülő”^[21] jelmondat jegyében a családi kapcsolatok EU-n belüli kölcsönös elismerését fogja ösztönözni. Mindez a stratégia szerint két dolgot jelent: egyrészt azt, hogy a Bizottság a tagállamokkal külön párbeszédet szándékozik lefolytatni a Coman-ügyben hozott ítélet végrehajtásával kapcsolatban. A Bizottság az említett dokumentumban világossá tette, hogy szükség esetén jogi lépéseket is tenni fog az ítéletben foglaltak kikényszerítése érdekében.^[22] Másrészt, a Bizottság 2022-ben az EUMSZ. 81. cikk (3) bekezdése^[23] szerinti jogalkotási aktus meghozatalára irányuló eljárást tervez kezdeményezni a szülőség tagállamok közötti kölcsönös elismerésének támogatása céljából.^[24] Amennyiben a jogalkotási terv megvalósul, az egyik tagállamban jogszerűen bejegyzett szülői státuszt a másik tagállamban is kötelezően el kell majd ismerni. A jogalkotási tervezet előkészítéseként 2021-ben lezajlott a nyilvános konzultáció – amelynek eredménye szerint az uniós polgárok többsége támogatja a javaslatot –,^[25] valamint felállításra került az előkészítést végző munkacsoport,^[26] amely eddig hétszer ülésezett, legutoljára 2022. február

[18] „Elképzelhetetlen, hogy ha valaki szülő egy tagállamban, azt nem ismerik el szülőként egy másik tagállamban. Ez egyes gyermekek számára nagy kockázatot jelent, mivel nem garantált, hogy élhetnek a jogaikkal, például az öröklés, a tartás vagy az iskoláztatással és az oktatással kapcsolatos döntések tekintetében.” – Európai Bizottság: Intézkedéscsomag az egyenlőségről: a Bizottság új szabályokat javasol a származás tagállamok közötti elismerésére. Sajtóközlemény, Brüsszel, 2022. december 7. (IP/22/7509).

[19] A magyar szakirodalomban – a teljesség igénye nélkül – lásd: Trócsányi – Sulyok, 2020, 226-235. E „lopakodó jogalkotás” révén történő hatáskör bővítés különösen szembeötlővé vált német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht) „hírhedt”, 2020. május 5-én hozott döntését követően, amely az Európai Központi Bank válságkezelési stratégiájának egyik eleme kapcsán kimondta annak ultra vires jellegét. Ld. Marinkás, 2021, 328-329.; továbbá: Schmidt, 2016, 1-21.

[20] Európai Bizottság (COM/2020/698 final).

[21] Von der Leyen elnök értékelő beszéde az Unió helyzetéről az Európai Parlament plenáris ülésén (Brüsszel, 2020. szeptember 16.).

[22] Európai Bizottság (COM/2020/698 final), p. 17.

[23] EUMSZ. 81. cikk (3) bekezdés: „A (2) bekezdéstől eltérve, a több államra kiterjedő vonatkozású családjogi kérdésekre vonatkozó intézkedéseket különleges jogalkotási eljárás keretében a Tanács alapítja meg. A Tanács az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően, egyhangúlag határoz.”

[24] Európai Bizottság (COM/2020/698 final), p. 18.

[25] European Commission, Initiative on the recognition of parenthood between Member States Factual summary of the Open Public Consultation. Brussels, October 2021 (No. 6847413).

[26] Expert Group on Recognition of parenthood between Member States (E03765).

22-én.^[27] Mindezzel egy időben a Tanács bel- és igazságügyi formációja 2022. február 4-i ülésén napirendre került a kérdés.^[28] A tudósítások szerint nem mutatkozott egyetértés a ministerek között.^[29] Mindez annak tudható be, hogy a Bizottság – az említett EUB ítéletekben foglalt funkcionális elismerés elvére támaszkodva – lényegében egy olyan területre igyekszik kiterjeszteni az EU hatásköreit, amely az Alapítószerveződések értelmében kizárólagos tagállami hatáskörben maradt.

Mindazonáltal a Bizottság – a 2020-as stratégiában kitűzött céljainak megfelelően – 2022. december 7-én rendeletjavaslatot^[30] fogadott el, amelynek célja a származással kapcsolatos nemzetközi magánjogi szabályok uniós szintű harmonizálása. A javaslat egyik kulcseleme az, hogy az egyik uniós tagállamban megállapított származást az összes többi tagállamban bármely külön eljárás nélkül el kell ismerni.^[31] A lengyel kormány igazságügyi ministryere, Sebastian Kaleta jelezte, hogy a lengyel kormány meg fogja vétőzni a javaslatot.^[32]

Tény ugyanakkor, hogy a nemzeti jogalkalmazói gyakorlat uniós joghoz való igazításának folyamata már megkezdődött. A 2018-as Coman-ítéletet követően a bolgár Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság (*Varhoven Administrativen Sad*) az ország uniós jogból eredő kötelezettségei teljesítésének érdekében úgy döntött, hogy a francia és ausztrál származású, azonos nemű pár ausztrál állampolgárságú tagja a 2004/38/EK irányelv szerinti házastársnak minősül.^[33] A lengyel Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság (*Naczelny Sąd Administracyjny*, NSA) a 2019. december 2-i döntésében^[34] a Coman-ügy által az EUB joggyakorlatának részévé tett funkcionális megközelítésnek megfelelő döntést hozott egy olyan ügyben, amelyben két azonos nemű személyt szülőként feltüntető külföldi születési anyakönyvi kivonatot lengyelországi bejegyzését érintette.^[35] Jóllehet a döntés köti a lengyel közigazgatási szerveket, egyes szerzők szerint kétséges, hogy a gyakorlatban valóban ennyire gördülékenyen fog történni a hasonló kérelmek elbírálása.^[36]

[27] Minutes: 7th Meeting of the Expert Group on the recognition of parenthood between Member States 22 February 2022 (via VTC).

[28] French Ministry of the Interior, Press kit, 13.

[29] Ellena, 2022; Office of Communication and Promotion of the Polish Ministry of Justice, 2021.

[30] European Commission (COM (2022) 695 final).

[31] Európai Bizottság (IP/22/7509).

[32] Amint az igazságügy miniszter jelezte: „[...] amíg a jelenlegi kormány van Lengyelország élén, addig a javasolt dokumentum soha nem fog hatályba lépni”. A miniszter szerint a javaslatot azért is utasítják el, mert az utat nyithat a családjog további szabályozása, például az azonos neműek házasságának vagy a „tucatnyi nem” létezésének elismerése előtt. Ld. Sowry, 2022.

[33] Associated Press, 2019.

[34] NSA, II OPS 1/19 (2019/12/02), para. 10.

[35] Az NSA arra a megállapításra jutott, hogy az említett születési anyakönyvi kivonat Lengyelországban történő bejegyzésének közrendi okból történő megtagadása nem akadályozza annak, hogy a gyermek számára a hatóságok közvetlenül a külföldi dokumentum alapján ún. PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności) számat jegyezzenek be. A lényegében elektronikus személyazonosító számként funkcionáló PESEL későbbiekben az alapja a személyigazolvány, útlevél és más hivatalos dokumentumok kiadásának. Ld. Kruger, 2020.

[36] Wysocka-Bar, 2020.

II. AZ EJEB ÉS AZ EUB JOGGYAKORLATÁNAK ÁTTEKINTÉSE

A Coman- és a Pancharevo-ügyekben hozott ítéletek logikájának megértéséhez az EUB joggyakorlata mellett érdemes áttekinteni az EJEB – e téren egyébként gazdagabb – ítélkezési gyakorlatát. Az EJEB joggyakorlata azért releváns, mivel az Európai Unióról Szóló Szerződés^[37] (EUSz.) 6. cikk (3) bekezdése értelmében: „Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik, mint annak általános elvei.” Ennek megfelelően az EUB és a főtanácsnokok is gyakran hivatkoznak az EJEB joggyakorlatára. A Coman- és a Pancharevo-ügyekben eljáró Wathelet és Kokott főtanácsnokok sem tettek másként: több, a szerző által a jelen írásban bemutatott, az EJEE-t elemző EJEB ítéletet is lehivatkoztak. Az írás szerzője az általa elemzett EUB és EJEB jogeseteket két csoportba osztotta, aszerint, hogy alátámasztják-e az uniós jognak a fent említett két ügyben rögzített értelmezését, vagy sem. A szerző elsőként azon érveket elemzi, amelyek alátámasztják az ún. funkcionális értelmezést.

1. A Coman- és a Pancharevo-ügyekben hozott döntést alátámasztó EJEB-EUB joggyakorlat

Az *Oliari*-ügy^[38] alaptényállásában felvetett kérdés^[39] elemzése során az EJEB az EJEE 8. cikkéből levezette,^[40] hogy az egyezményben részes államok kötelesek

[37] Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (HL C 326, 2012.10.26., 13–390).

[38] EJEB, Oliari és mások k. Olaszország (18766/11 és 36030/11), ítélet, 2015. július 21.

[39] Az ügyben a panaszos felek – egy azonos nemű pár – kérvényt nyújtottak be az illetékes közigazgatási hatósághoz, amelyben bejelentették házasságkötési szándékukat és kérték a házassági értesítő kifüggesztését. A hatóság a kérvényt elutasította, arra való hivatkozással, hogy az olasz polgári törvénykönyv (Il Codice Civile Italiano) vonatkozó 93, 96, 98, 107, 108, 143, 143b és 201 cikkei alapján házasságot csak ellenkező nemű személyek köthetnek. A panaszos felek vitatták e megállapítást, véleményük szerint a törvény szövegezéséből mindez nem vezethető le, különös tekintettel az alkotmány 29. cikkére, amely a „házastársak kifejezést használja”, anélkül, hogy azok nemére utalna. Az olasz alkotmánybíróság (Corte costituzionale della Repubblica Italiana) megállapította, hogy az alkotmány előkészítő iratai alapján egyértelmű, hogy az 1947-es alkotmány szövegezésekor az alkotmányozó nemzetgyűlés egyértelműen az öt évvel korábban elfogadott polgári törvénykönyv a házasság fogalmát vette alapul, és fel sem merült az azonos neműek házassága. Ily módon ezen alkotmányos fogalom nem értelmezhető kreatív módon, az alkotmányozó szándékaival ellentétesen. Az alkotmánybíróság ugyanakkor megállapította, hogy az Alkotmány 2. cikke értelmében a stabil párkapcsolatban élő azonos nemű pároknak joga van személyiségüket párként kifejezni. E jogukat az olasz törvényhozásnak kötelessége biztosítani. Ld. Sentenza No. 138, Anno 2010.

[40] A három, párhuzamos indokolást megfogalmazó bíró szerint a többségi döntés nem vette figyelembe kellőképpen, hogy az olasz állam nem csak az EJEE 8. cikkéből eredő kötelességét mulasztotta el teljesíteni, hanem az előző lábjegyzetben ismertetett alkotmánybírósági döntésben foglaltaknak sem tett eleget öt éven keresztül. Lásd: EJEB, Oliari és mások k. Olaszország, Mahoney bíró párhuzamos indokolása (csatlakoztak: Tsotsoria és Vehabović bírók).

jogi elismerést biztosítani az azonos nemű párok részére,^[41] amely álláspontját az egy évvel későbbi *Taddeucci*-ügyben hozott ítéletében is megerősítette.^[42] E helyütt hangsúlyozandó azonban, hogy – amint az a következő alpontban kifejtésre kerül – a jogi elismerés módjának megválasztása az állam diskrecionális jogkörébe esik. Az Egyezményből nem következik, hogy az állam az azonos nemű párok számára is köteles garantálni a házasságkötéshez való jogot. Kivételet képez ez alól a transzszexuális személyek esete. Az EJEB joggyakorlatában, e tekintetben fordulópontnak tekinthető^[43] *Christine Goodwin k. Egyesült Királyság*-ügyben hozott ítéletben^[44] foglaltak értelmében az állam köteles garantálni a házasságkötéshez való jogot a nemváltó műtéten átesett, jogilag az születési nemükkel ellentétes nemüként elismert személyek részére, amennyiben az új szerzett nemükkel ellentétes nemű személlyel kívánnak házasodni.^[45] Bulgária egyebekben jelenleg nem teljesíti az EJEE 8. cikkéből eredő – fent említett – kötelezettségét, mivel a nemzeti joga alapján az azonos nemű párok számára nem garantálja a jogi elismerés semmilyen formáját.^[46]

Az Oliari-ügyben hozott ítélet végrehajtása érdekében az olasz törvényhozás 2016-ban bevezette a regisztrált élettársi kapcsolat (*Unione Civile*) intézményét.^[47] Jogértelmezési kérdést vetett fel azonban, hogy az azonos nemű pár által külföldön, az ottani szabályok szerint érvényesen kötött házassága – amelyben legalább az egyik fél olasz – elismerhető-e házasságként Olaszországban. A Semmitőszék (*La Corte Suprema di Cassazione*) 2017. január 31-i ítélete^[48] értelmében igen. A nemzetközi magánjogról szóló törvény (*diritto internazionale privato*) 32b §-a értelmében – amelyet 2017-ben iktattak be,^[49] és amely nem sokkal az ítélet kihirdetését követően lépett hatályba – az olasz állampolgárok által külföldön kötött házasság Olaszországban mint regisztrált élettársi kapcsolat ismerethető el.^[50] A Semmitőszék 2018-as ítélete^[51] értelmében a rendelkezést úgy kell értelmezni, hogy az nem csak az olasz állampolgárok által kötött házasságra, hanem az olasz és nem olasz állampolgár között külföldön, érvényesen kötött házasságra is vonatkozik.

[41] EJEB, Oliari, para. 165.

[42] EJEB, Taddeucci és McCall k. Olaszország, ítélet, paras. 83., 95., 98-99.

[43] Ld. Lovász, 2022.

[44] EJEB, Christine Goodwin k. Egyesült Királyság, ítélet, 2002. július 11.

[45] EJEB, Christine Goodwin, paras. 97-104.

[46] Civil unions and registered partnerships (Last checked: 05/02/2023).

[47] Legge 20 maggio 2016, n. 76 recante „Regolamentazione delle unioni civili tra persone dello stesso sesso e disciplina delle convivenze”.

[48] Cass. civile, 31 gennaio 2017, n. 2487.

[49] Decreto Legislativo 19 gennaio 2017, n. 7.

[50] Legge 31 maggio 1995, n. 218 – Riforma del sistema italiano di diritto internazionale privato, § 32b.

[51] Cass. 14 maggio 2018, n. 11696.

A 2017-es *Orlandi k. Olaszország-ügyben*^[52] – a *Schalk és Kopf k. Ausztria-ügyben*^[53] tett megállapításaival összhangban – az EJEB megállapította, hogy a stabilan, de facto élettársként együtt élő azonos nemű párok kapcsolata nemcsak a magánélet, hanem a családi élet hatálya alá is tartozik az EJEE 8. cikk értelmében.^[54]

A *Pajić k. Horvátország-ügyben*^[55] és a – fentebb említett – *Taddeucci-ügyekben* az képezte az alapügy tényállását, hogy egy azonos nemű pár külföldi tagja tartózkodási engedély iránti kérelmet nyújtott be a hatóságok előtt. A hatóságok a kérelmet a Pajić-ügyben arra való hivatkozással utasították vissza, hogy a horvát törvények alapján ilyen kérelmet csak különböző nemű párok nyújthatnak be.^[56] A Taddeucci-ügyben az elutasítás alapjául az szolgált, hogy az olasz törvények értelmében az azonos nemű pár másik tagja nem számít családtagnak. A panaszos felek álláspontja mindkét ügyben az volt, hogy a hatóságok döntése ellentétes az EJEE 14. cikkével együtt olvasott 8. cikkel. Amint arra az EJEB a Pajić-ügyben emlékeztetett, az Egyezmény értelmében az államok mozgásteret szűkre szabott, amennyiben az eltérő bánásmód alapja a nemi identitás: a kizárólag a nemi identitáson alapuló megkülönböztetés elfogadhatatlan az Egyezmény alapján. A Bíróság a saját joggyakorlatát idézve felvázolta azt a fejlődési ívet, amely a részes államok törvényhozási folyamataiban e téren bekövetkezett, és amelynek eredményeként az EJEB arra a következtetésre jutott, hogy a stabil párkapcsolatban élő azonos nemű párok is a családi élethez való jog hatálya alá tartoznak, nem kizárólag a magánélethez való jog alapján jogosultak védelemre.^[57] Ledi Bianku bíró a *Taddeucci-ügyhöz*^[58] fűzött párhuzamos indokolásában emlékeztetett, hogy az EJEB elveti annak lehetőségét, hogy valamely, az egyezményben részes állam a „hagyományos család védelme érdekében” tagadja meg a család egyesítési célú tartózkodási engedélyt egy azonos nemű pár egyik tagjától. Párhuzamos indokolásában az EJEE 8. cikk egyik alapkövét képező emberi méltóságra helyezte a hangsúlyt, amely alapján minden egyént megillet a jog, hogy családot alapítson azzal, akivel szeretne, függetlenül a szexuális identitásától vagy irányultságától.^[59]

E ponton érdemes röviden megvizsgálni, mit ért az EJEB a családi élethez való jog alatt. A Bíróság által a *Shavdarov k. Bulgária*^[60] és *Menesson k. Franciaország*^[61] ügyeiben rögzített álláspontja értelmében a családi élet tiszteletben

[52] EJEB, *Orlandi k. Olaszország-ügy* (26431/12; 26742/12; 44057/12 és 60088/12), ítélet, 2017. december 14.

[53] EJEB, *Schalk és Kopf* (30141/04), ítélet, 2010. június 24., para. 94.

[54] EJEB, *Orlandi k. Olaszország-ügy*, para. 143.

[55] EJEB, *Pajić k. Horvátország* (68453/13), 2016. február 23., para. 63.

[56] A Pajić-ügy kapcsán kiemelendő, hogy az EJEB az uniós jogra – jelesül a 2004/38/EK irányelv (31) preambulum bekezdésére – is utal a megkülönböztetés tilalma kapcsán.

[57] EJEB, *Pajić k. Horvátország*, paras. 59., 63., 64.

[58] EJEB, *Taddeucci és McCall k. Olaszország* (51362/09), ítélet, 2016. június 30.

[59] EJEB, *Taddeucci és McCall k. Olaszország*, Ledi Bianku bíró párhuzamos indokolása, paras. 3-4.

[60] EJEB, *Shavdarov k. Bulgária* (3465/03), ítélet, 2010. december 21., paras. 49-50, 56.

[61] EJEB, *Menesson k. Franciaország* (65192/11), ítélet, 2014. szeptember 26., paras. 92., 94.

tartásához való jogot lényegében az a lehetőség jellemzi, hogy az adott személyek más családokkal összességében összehasonlítható feltételek mellett élhetnek együtt családként. A jog lényeges tartalma a családi élet biztosítása. Az EJEB *K. és T. k. Finnország-ügyben* hozott ítélete^[62] értelmében a családi élet fennállása ténykérdés. Amint azt a Bíróság írja: „[...] a »családi élet« fennállása a szoros személyes kapcsolatok gyakorlati és tényleges megvalósulásától függő ténykérdés, valamint hogy a családi élet alapvető elemét képezi a szülőnek és gyermekének az a lehetősége, hogy együtt legyenek”.^[63] Az EJEB az *Eriksson k. Svédország-ügyben*^[64] hasonló megállapítást tett, amikor rögzítette: „az, hogy a szülő és a gyermek kölcsönösen élvezheti egymás társaságát, a családi élet alapvető eleme”.

Az EUB joggyakorlatából egyebek mellett a Römer-ügy^[65] érdemel említést, amelyben Niilo Jääskinen főtanácsnok az indítványában^[66] két, a téma szempontjából releváns megállapítást tett. Az első, hogy: „[...] a házasság és a család védelmét célzó intézkedés nem legitimálhatja a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést. Nehéz oksági kapcsolat felfedezni az ilyen típusú hátrányos megkülönböztetés, mint eszköz és a házasság védelme, mint az ennek következtében előálló pozitív hatás között.”^[67] E megállapítást lényegében Ledi Bianku bíró is megismétli az EJEB *Taddeucci-ügyhöz* fűzött párhuzamos indokolásában,^[68] jóllehet, nem nevesíti a Römer-ügyet. A főtanácsnok másik, a Römer-ügyben tett megállapítása, hogy a házasság és annak alkotmányos védelmére való hivatkozás nem szolgálhat alapul az egyenlőtlen bánásmódra. Amint Jääskinen rámutatott, az ügyben érintett Németország Szövetségi Alkotmánybíróságának (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG) a gyakorlatából^[69] eredően – amely folyamatosan alkotmányellenesnek nyilvánította a két jogintézmény közötti kezdetben fennálló különbségeket – a regisztrált élettársi kapcsolat legvégül már gyakorlatilag a házassággal azonos joggal bír, vagy ahogyan Michael Grünberger megfogalmazta:^[70] a két intézmény „különböző, de egyenlő” volt.^[71] A BVerfG többek között Römer-ügy tárgyát képező foglalkoztatással kapcsolatos jogok és köteleességek kapcsán is kimondta, hogy nem indokolt a házasság és az élettársi kapcsolat közötti különbségtétel.^[72]

[62] EJEB, K. és T. kontra Finnország, ítélet, 2001. július 12., paras. 150-151.

[63] EJEB, K. és T., paras. 150-151.

[64] EJEB, Eriksson k. Svédország-ügy (60437/08), ítélet, 2012. április 12.

[65] EUB, C-147/08. sz. Römer-ügy, a Bíróság ítélete, 2011. május 10.

[66] EUB, C-147/08. sz. Römer-ügy, Niilo Jääskinen főtanácsnok indítványa, 2010. július 15.

[67] EUB, C-147/08. sz. Römer-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 175.

[68] EJEB, Taddeucci és McCall k. Olaszország, Ledi Bianku bíró párhuzamos indokolása, paras. 3-4.

[69] Lásd különösen: BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 19. Februar 2013 – 1 BvL 1/11 –, Rn. 1-110.

[70] Grünberger, 2010, 203-208.

[71] A múlt idő indoka, hogy egy 2017-es törvénymódosítás az azonos nemű személyek számára is lehetővé tette a házasságkötést, ezzel egy időben a regisztrált élettársi kapcsolat bejegyzésének lehetőségét megszüntette.

[72] BVerfG, Beschluss des Ersten Senats vom 07. Juli 2009 – 1 BvR 1164/07 –, Rn. 1-127.

Kiemelést érdemel továbbá a *Singh*-ügy,^[73] amelynek kapcsán az ügyben főtanácsnokként eljáró Giuseppe Tesauro úgy foglalt állást, hogy mivel a felek jogszerűen kötött házassága megelőzte a szabad mozgáshoz való jog gyakorlását, nehéz amellett érvelni, hogy a felek családi élethez való jogára a közösségi jog hatálya nem terjed ki, arra kizárólag a nemzeti jog alkalmazandó. A főtanácsnok hangsúlyozta továbbá, hogy a Bíróság joggyakorlata értelmében a szabad mozgáshoz való jog magában foglalja azt az esetet is, amikor valamely tagállam munkavállaló állampolgára egy másik tagállamban szerzett valamely, a közösségi jog által elismert jogot, és e jogot szeretné a saját tagállamában gyakorolni. A főtanácsnok álláspontja szerint – az akkor hatályos – közösségi szabályok^[74] értelmezése révén levezethető, hogy a szabad mozgáshoz való jog a munkavállaló házastársát is megilleti, e személy jogainak korlátozása legfeljebb abban az esetben korlátozható, amennyiben fennáll a bevándorlási szabályok kijátszásának gyanúja.^[75] Az EUB a főtanácsnok véleményével egyezően megállapította, hogy amennyiben a tagállam a munkavállaló házastársának és gyermekeinek nem garantálja ugyanazon jogokat a tartózkodás kapcsán, úgy az a munkaerő szabad áramlásának komoly akadályát képezi.^[76] A Bíróság tehát kimondta, hogy a munkaerő szabad áramlásának biztosítása érdekében a családtagoknak joguk van más tagállamban is családként élni.

Az EUB *Impact*^[77] és *Dansk Industri*^[78] ügyeiben is elemzett tényleges érvényesülés elve szintén az uniós irányelvből származó rendelkezések végrehajtása mellett szól. Szóban forgó elv értelmében a tagállami bíróságnak úgy kell értelmeznie a hazai jogszabályokat, hogy minden lehetséges megoldást figyelembe véve biztosítsák az uniós jog érvényre jutását. Jóllehet, a következő alpontban kifejtettek szerint az elv érvényre jutásának korlátját képezi a tagállami szabályok *contra legem* értelmezésének tilalma.

2. A Coman- és a Panharevo-ügyekben hozott döntés megalapozottságát cáfoló EJEB-EUB-joggyakorlat

Amint az a fenti bekezdésben említésre került, az EJEB joggyakorlata értelmében az egyezményben részes államok, kötelesek jogi elismerést biztosítani az

[73] EUB, C-370/90. sz. *Singh*-ügy, ítélet, 1992. július 7.

[74] A Tanács (73/148/EGK) irányelve a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás területén a tagállamok állampolgárainak Közösségen belüli mozgására és tartózkodására vonatkozó korlátozások eltörléséről (HL L 172., 1973.6.28.) (Hatályon kívül).

[75] EUB, C-370/90. sz. *Singh*-ügy, Giuseppe Tesauro főtanácsnoki indítványa, 1992. május 20. paras. 5., 7., 9., 10-12. 14.

[76] EUB, C-370/90. sz. *Singh*-ügy, ítélet, paras. 21-25.

[77] EUB, C-268/06. sz. *Impact*-ügy, Juliane Kokott főtanácsnok indítványa, 2007. november 13., para. 183.; EUB, C-268/06. sz. *Impact*-ügy, ítélet, 2008. április 15., paras. 51-66.

[78] EUB, C-441/14. sz. *Dansk Industri* (DI)-ügy, Yves Bot főtanácsnok indítványa, 2015. november 25., para. 43.; EUB, C-441/14. sz. *Dansk Industri* (DI)-ügy, ítélet, 2016. április 19., paras. 30-32.

azonos nemű párok kapcsolatának. A jelen bekezdésben kifejtettek szerint azonban annak eldöntése, hogy ezt milyen formában teszik – azaz, hogy bevezetik-e az azonos neműek házasságának intézményét –, az állam diszkrecionális jogkörbe tartozik,^[79] tekintve, hogy az EJEB állandó ítélkezési gyakorlata értelmében a nemzeti jogalkotó képes a legadekvátabb módon felmérni az állam társadalmának igényeit és válaszolni azokra.^[80]

Elsőként az EJEB Schalk és Kopf-ügyben hozott ítélete érdemel kiemelés, amelyben a Bíróságot nem győzte meg a panaszos felek érvelése, miszerint a házasság intézménye jelentős változáson ment keresztül az Egyezmény elfogadása óta. Amint azt a Bíróság megjegyezte – az ítélet szövegezésének idején –, nem volt európai szintű konszenzus azt illetően, hogy az azonos nemű párokat megilletné a házasságkötéshez való jog, amit az a tény is alátámasztott, hogy abban az időben az Európa Tanács 47 tagállamából mindössze hat tagállam garantálta a házasságkötéshez való jogot az azonos nemű párok számára.^[81] Az EJEB álláspontja szerint egyrészt a nyelvtani értelmezést alkalmazva, az a következtetés vonható le, hogy az egyezmény szövegezése során szándékosan utaltak expressis verbis a jogosultak nemére a 12. cikkben, míg más cikkben a semleges „mindenkit” és „senkit” kifejezéseket alkalmazták. Másrészt – történeti értelmezést alkalmazva – megállapítható, hogy az Egyezmény szövegezésének idejében a házasság fogalma egyértelműen két ellenkező nemű személy szövetségét jelentette. Ettől eltérő értelmezés fel sem merült. Következésképpen az EJEB 12. cikke nem értelmezhető úgy, mint amely az állam részére bármilyen kötelezettséget keletkeztetne, hogy elismerje az azonos neműek között kötött házasságot.^[82] Az EJEB a panaszos felek kérelmével ellentétesen nem állapította meg a 14. cikkel együtt olvasott 8. cikk sérelmét sem, mivel az állam teljesítette az Egyezményből és a Bíróság joggyakorlatából eredő kötelezettségét, amikor a regisztrált élettársi kapcsolat intézménye révén jogilag elismert kapcsolatot biztosított az azonos nemű párok számára. Jóllehet a házasság és a regisztrált élettársi kapcsolat között fennmaradtak bizonyos különbségek, különösen a gyermekvállalást illetően, mindez egybevág az európai fejlődési tendenciákkal. Továbbá, amint a Bíróság felhívta rá a figyelmet, e különbségek elemzése egyébként is túlmutatna a kereseten.^[83]

Az EJEB *Chapin és Charpentier*-ügyének^[84] kiindulópontját az képezte, hogy az azonos nemű felek 2004-ben az akkori – az azonos neműek közötti házasságot nem engedélyező – törvényekkel ellentétesen kötöttek házasságot Bègles

[79] Lásd: de Groot, 2021.

[80] Lásd többek között: EJEB, Kearns k. Franciaország-ügy (35991/04), ítélet, 2008. január 10., para. 75.; EJEB, Harroudj k. Franciaország (43631/09), ítélet, 2012. október 4., para. 45.; EJEB, Paradiso és Campanelli k. Olaszország-ügy, (25358/12), ítélet, 2017. január 24., para. 180.

[81] EJEB, Schalk és Kopf, ítélet, para. 58.

[82] EJEB, Schalk és Kopf, ítélet, para. 55., 63.

[83] EJEB, Schalk és Kopf, ítélet, paras. 103, 109-110.

[84] EJEB, Chapin és Charpentier (40183/07), ítélet, 2016. június 9.

település polgármestere előtt. A polgármester az ügyészség tiltakozása ellenére adta össze a feleket. Az ügyészség indítványára a nemzeti bíróság érvénytelenné nyilvánította a felek házasságát.^[85] Az EJEB a 2016-ban hozott ítéletében a korábbi gyakorlatára emlékeztetve arra az álláspontra helyezkedett, hogy az EJEE 14. cikkel együtt olvasott 8. cikke nem értelmezhető oly módon, hogy az bármiféle kötelezettséget róna az egyezményben részes államokra, hogy biztosítsák az azonos nemű párok számára a házasságkötéshez való jogot.^[86] Egyebekben, amint arra a Bíróság a kormány észrevételeiben foglaltakat idézve rámutatott, 2013-óta Franciaországban is engedélyezett az azonos nemű párok számára a házasságkötés, a panaszos felek immár legálisan köthetnek házasságot.^[87] Következésképpen az alaptényállásban feszegetett kérdés megválaszolása okafogyottá vált. Az ügyben – a Schalk és Kopf-ügytől eltérően – a panaszos felek nemcsak az EJEE 12. cikk önmagában vett sérelmére hivatkoztak, hanem arra is, hogy az említett cikk a 14. cikkel együttolvasva sérült, mivel egyrészt számukra nem állt nyitva a házasságkötés lehetősége, másrészt a regisztrált élettársi kapcsolat által garantált jogok szűkebb körűek, mint a házastársak számára garantált jogok. Az ügy érdemének elemzése során az EJEB emlékeztetett, hogy az azonos nemű párok házasságkötéshez való jogának garانتálása a tagállamok diszkrecionális jogkörébe tartozik. Ebből is következően az EJEB szerint Scilianos bíró Taddeucci-ügyben megfogalmazott – és lentebb részletesen is bemutatott – különvéleményével ellentétben^[88] irreleváns az a tény, hogy az Egyezmény elfogadása óta eltelt időben a házasság intézményének általános felfogása jelentős mértékű változáson ment keresztül, és hogy – az ítélet megírásának idején – az Európa Tanács 11 tagállama engedélyezi az azonos nemű személyek közötti házasságot. Tekintve, hogy rövid idő telt el az EJEB hasonló következtetéseket rögzítő ítéleteinek meghozatala óta, a Bíróság nem látta okát a korábbi joggyakorlattól való eltérésnek. Következésképpen megállapította, hogy nem sérült az EJEE 14. cikkel együtt olvasott 12. cikke.

Hasonló következtetésre jutott az EJEB a Gas és Dubois ítéletben, amelyben idézte a francia Alkotmánytanács (*Conseil d'État*) azon megállapítását, miszerint az alkotmány által biztosított családi élethez való jog nem biztosítja a gyermek és szülőjének élettársa közötti – örökbefogadásból eredő – jogviszony létrehozásához való jogot. A francia taláros testület álláspontja szerint a törvényhozó testület szándékosan döntött az egyszerű örökbefogadás lehetőségének a házastársakra történő korlátozása mellett, márpedig [az Alkotmánytanácsnak] nem feladata a törvényhozó testület értékelését a sajátjával felváltani.^[89] Utóbbi gondolatot – azaz, hogy a bírói testület nem végezheti a jogalkotó feladatát –

[85] EJEB, Chapin és Charpentier-ügy, paras. 10-15.

[86] EJEB, Chapin és Charpentier-ügy, ítélet, para. 48.

[87] EJEB, Chapin és Charpentier, ítélet, paras. 34., 51.

[88] Lásd a részleges különvélemény 18. pontját!

[89] EJEB, Gas és Dubois kontra Franciaország (25951/07), ítélet, 2012. március 15., paras. 9-19, 27-31.

egyebekben az EJEB is több ügyében hangsúlyozta. Az eset összes körülményét figyelembe véve az EJEB nem fogadta el a panaszos felek azon állítását, miszerint a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést szenvedtek, mivel egy különböző nemű pár számára bármikor nyitva áll a lehetőség, hogy házasságot kössön, és így éljen a polgári törvénykönyv 365. §-a által garantált egyetlen kivétellel. A Bíróság álláspontja szerint nem valósult meg az EJEE 14. cikkével ellentétes hátrányos megkülönböztetés, tekintve, hogy a kérelmezők nincsenek a házastársakéval összehasonlítható helyzetben, mivel a „házasság különleges jogállással ruhazza fel a házasságot kötő személyeket”.^[90] Márpedig – a Schalk és Kopf-ügyben foglaltakkal összhangban – az állam diszkrecionális jogkörében eljárva szabadon dönthet arról, hogy az azonos nemű párokat felruházza-e a szóban forgó joggal, az EJEE nem keletkeztet a részes államok számára semmilyen kötelezettséget e tekintetben. Az EJEB a kérelmezők helyzetét a különböző nemű párokéval tartotta összehasonlíthatónak, márpedig a hatályos francia törvények alapján egy különböző nemű pár kérelmét ugyanúgy elutasították volna, amennyiben azok nem élnek házasságban, az EJEB tehát e tekintetben elvetette a panaszos felek azon érvelését, hogy egy különböző nemű pár – egy azonos nemű párral ellentétben – bármikor dönthet úgy, hogy házasságot köt annak érdekében, megnyíljon előttük valamilyen törvényi lehetőség.^[91]

A nemi identitáson alapuló megkülönböztetés vonatkozásában érdemes figyelembe venni Linos-Alexandre Sicilianos bíró *Taddeucci*-ügyhöz fűzött részleges különvéleményét. Az ügyben elfogadott többségi álláspont értelmében nem szolgálhat méntségül az államnak, hogy az azonos helyzetben lévő – tehát házasságot nem kötött –, különböző nemű párokat is ugyanúgy kezeli a bevándorlási szabályok tekintetében, mint az azonos nemű párokat,^[92] mivel az előbbieket bármikor köthetnek házasságot a kedvezőbb elbírálás érdekében, míg az azonos nemű párok számára kizárt bármilyen más, hasonló jogi elismerést biztosító jogintézmény igénybe vétele is.^[93] Ily módon az alaptényállásban szereplő problémával jellemzően az azonos nemű párok szembesülnek, következésképpen a többségi álláspont szerint az EJEE 8. cikk sérelme mellett megvalósul a 14. cikk sérelme is. Sicilianos egyetért azzal, hogy az ügyben megvalósult az EJEE 8. cikk sérelme, azt ellenben vitatja, hogy az EJEE 14. cikke is sérült volna.^[94] Sicilianos bíró gyakorlatilag az EJEB négy évvel korábbi, Gas és Dubois ítéletében megfogalmazott többségi véleményt ismételte meg. Az említett ügyben a többségi álláspont szerint nem valósult meg az EJEE 14. cikkével ellentétes hátrányos megkülönböztetés, tekintve, hogy a kérelmezők nincsenek a házastársakéval

[90] EJEB, Gas és Dubois, para. 68.

[91] EJEB, Gas és Dubois, paras. 63-70

[92] Lásd a Taddeucci-ügyben hozott többségi ítélet 83. pontját!

[93] Amint az előbbi alponthban kifejtésre került, Olaszország csak 2016 óta garantálja a bejegyzett élettársi viszony megkötésének lehetőségét.

[94] Az érvelés részletes kifejtését lásd: EJEB, Taddeucci és McCall k. Olaszország, Linos-Alexandre Sicilianos részleges különvéleménye, paras. 13-15.

összehasonlítható helyzetben, mivel a „házasság különleges jogállással ruházta fel a házasságot kötő személyeket”.^[95] Amint Sicilianos bíró írja a Taddeucci-ügyhöz fűzött részleges különvéleményében, amennyiben e téren a Taddeucci-ügyben kialakult többségi álláspont érvényesül, úgy a 14. cikk sérelmére való hivatkozás révén gyakorlatilag semmissé tehető e különleges védelem. E helyütt érdemes emlékeztetni ugyanakkor, hogy maga Sicilianos is megjegyzi, hogy az EJEB-nek fontolóra kellene vennie a joggyakorlata felülvizsgálatát, tekintettel az azonos nemű párok megítélésében és jogi helyzetében az utóbbi időben bekövetkezett változásokra.^[96]

Az EJEB joggyakorlata körében végül, de nem utolsó sorban kiemelés érdemel az EJEB béranyasággal kapcsolatos gyakorlatának néhány, a jelen írás szempontjából releváns ügye. Az EJEB a Mennesson k. Franciaország-ügyet követően „kiigazított” francia szabályozást vizsgálta a Semmitőszék (*Cour de cassation*) kérelmére az első,^[97] P16-2018-001 számú tanácsadó véleményében,^[98] amely eljárástípust az Egyezmény 16. kiegészítő jegyzőkönyve^[99] vezette be az európai emberi jogi mechanizmus eszköztárába. Az EJEB a tanácsadó véleményében arra a következtetésre jutott, hogy az EJEE 8. cikke értelmében az Egyezményben részes állam a külföldön, a gyermek és a leendő anya közötti béranyasági megállapodás alapján létrejött, jogilag elismert szülő-gyermek kapcsolat számára köteles beföldön is jogi elismerést nyújtani. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy köteles lenne a külföldi hatóság által kiállított születési anyakönyvi kivonatban szereplő adatok alapján a leendő anyát a nemzeti anyakönyvi nyilvántartásban szereplő anyaként feltüntetni. Az Egyezményben részes állam ugyanis széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik azt illetően, hogy e jogi elismerést milyen formában garantálja addig, amíg az elismerést biztosító jogintézmény megfelelően és hatékonyan működik, és a gyermek legfőbb érdekét szolgálja. Az EJEB az ítéletében az örökbefogadást említi *expressis verbis*, mint ilyen jogintézményt.^[100] Az EJEB a tanácsadó véleményének 47. pontjában hangsúlyozta, hogy jóllehet a tanácsadó vélemény kezdeményezésének alapjául szolgáló alapeljárásban nem a leendő anya saját petesejtjét használták fel a beültetés során, amennyiben ilyen alaptényállással rendelkező ügyről lenne szó, úgy még hangsúlyosabb lenne az állam kötelessége, hogy lehetőséget teremtsen a szülő-gyermek kapcsolat elismerésének.^[101]

[95] Uo., para. 68.

[96] EJEB, Taddeucci és McCall k. Olaszország, Linos-Alexandre Sicilianos részleges különvéleménye, paras. 13., 18-19.

[97] ECHR, Press Release (132/2019), 10.04.2019.

[98] EJEB, P16-2018-001 számú tanácsadó vélemény a külföldön, a gyermek és a leendő anya közötti béranyasági megállapodás alapján létrejött, jogilag elismert szülő-gyermek kapcsolat beföldön történő elismertetése tárgyában (2019. április 10.).

[99] Tizenhatodik Kiegészítő Jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez. Strasbourg, 2013. október 2 (CETS No. 214).

[100] EJEB, P16-2018-001 ügyszámú tanácsadó vélemény, paras. 46., 53., 55.

[101] EJEB, P16-2018-001 ügyszámú tanácsadó vélemény, para. 47.

Tekintve, hogy Bulgária nem ratifikálta a kiegészítő jegyzőkönyvet,^[102] a tanácsadó véleményben foglaltak rá nézve nem kötelezőek. Ugyanakkor az EJEB a tanácsadó véleményt követően a *C. és E. k. Franciaország*,^[103] valamint a *D. k. Franciaország*^[104] ügyekben lényegében megismételte a tanácsadó véleményben foglalt megállapításait, ily módon a joggyakorlata részévé, egyben Bulgáriára nézve is kötelezővé tette azokat.^[105] A *C. és E. k. Franciaország-ügy* – amely két ügy összevonásából ered –, valamint a *D. k. Franciaország-ügy* révén három, gyakorlatilag azonos tényállású alapüggyel szembesült a Bíróság, amelyek szintén a megreformált francia szabályozást tették próbára. A tényállásokat összefoglalva a gyermekeket külföldi béranya hordta ki, a beültetett petesejt a *C. és E. k. Franciaország-ügyben* ismeretlen donortól származott, míg a *D. k. Franciaország-ügyben* az első rendű panaszostól, azaz a feleségtől – jöllehet a panaszos felek e tény, amely perdöntő lehetett volna a javukra, valamilyen oknál fogva nem közölték a nemzeti hatósággal^[106] –, a megtermékenyítést mindhárom alapügyben a férj örökítő anyagával végezték. A francia hatóságok a vérségi leszermelés hiányára hivatkozva mindhárom alapügyben megtagadták a „leendő” anya személyének bejegyzését az anyakönyvi nyilvántartásba. Az apa személye, mivel a vérségi kapcsolat fennállt, mindegyik esetben bejegyzésre került. Az első fokon eljáró bíróságok a hatóságokkal ellentétben mind az anya, mind az apa személyét bejegyezték a nyilvántartásba. A fellebbviteli bíróságok az apa bejegyzését illetően fenntartották, míg az anya vonatkozásában megváltoztatták az első fokú ítéletet, megtagadva a bejegyzést. A fellebbviteli bíróságok érvelése szerint a francia jogszabályok és az azok alapján hozott döntések jogszerű célt szolgálnak – a törvények betartatását és a béranyasággal kapcsolatos visszaélések megakadályozását –, valamint nem valósítanak meg diszkriminációt.^[107] A *C. és E. k. Franciaország-ügyben* a panaszos felek kérését az EJEB a végzésében az EJEE 35. cikk (3) bekezdés „a” pontjára, valamint (4) bekezdésére tekintettel mind az EJEE 8. cikk sérelmére, mind az EJEE 14. cikkel együtt olvasott 8. cikk sérelmére tekintettel befogadhatatlannak nyilvánította. Az EJEB lényegében arra hivatkozott, hogy a nemzeti szabályozás megoldást kínál az ügyre az örök-befogadás révén, illetve, hogy a francia szabályozás nem valósít meg objektív és ésszerű okokat nélkülöző különbségtételt.^[108] Az EJEB a *D. k. Franciaország-ügy*

[102] Chart of signatures and ratifications of Treaty 214 (Status as of: 16/02/2023).

[103] EJEB, *C. és E. k. Franciaország-ügy* (1462/18 and 17348/18), végzés, 2019. november 19.

[104] EJEB, *D. k. Franciaország-ügy* (11288/18), ítélet, 2020. július 16.

[105] de Groot, 5-6.

[106] Amint az az ítélet 12. pontjából kiderül, e tényre csak az EJEB által a panaszos felekhez intézett kérdésre adott válasz derített fényt.

[107] EJEB, *C. és E. k. Franciaország-ügy*, paras. 5-12., 14-20., 24.; EJEB, *D. k. Franciaország-ügy*, paras. 3-10.

[108] Az EJEB lényegében arra hivatkozott, hogy a nemzeti szabályozás megoldást kínál az ügyre az örök-befogadás révén, illetve, hogy a francia szabályozás nem valósít meg objektív és ésszerű okokat nélkülöző különbségtételt. Lásd: EJEB, *C. és E. k. Franciaország-ügy*, paras. 43-45., 51-55.

ben érdemi döntést hozott.^[109] Az ügy mérlegelése során az EJEB a P16-2018-001 számú tanácsadó véleményben foglaltakra^[110] tekintettel megállapította, hogy a francia szabályozás megfelel az Egyezményben foglaltaknak, az sem az EJEE 8. cikkét, sem az EJEE 14. cikkel együtt olvasott 8. cikkét nem sérti. Előbbi esetében az EJEB megállapította, hogy tekintettel a Bíróság joggyakorlatára, továbbá az e téren az Európa Tanács tagállami közötti konszenzus hiányára, valamint az állam által garantált más, a joghatását tekintve azonos és relatíve gyorsan lefolytatható^[111] jogi eljárás – az egyszerű és a teljes örökbefogadás – intézményének létre, a tagállam nem lépte át a számára az Egyezmény által garantált mérlegelési jogkört. A második kapcsán az EJEB megállapította, hogy a francia szabályozás nem valósít meg objektív és ésszerű okokat nélkülöző különbségtételt az egyébként összehasonlítható helyzetben lévő személyek – a külföldön, természetes úton született gyermekek és a külföldön béranya által szült gyermekek – között, tekintve, hogy a francia szabályozás célja, hogy a béranyasággal kapcsolat, a gyermek legjobb érdekét negatívan érintő visszaélészerű magatartásokat visszaszorítsa.^[112]

Az EUB joggyakorlatára áttérve, említést érdemel, hogy a *Parris*-ügyben^[113] – Juliane Kokott főtanácsnok indítványával ellentétesen^[114] – a Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tagállami szabályozás nem valósított meg szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést. A kérdéses szabály értelmében a foglalkoztatói ellátási rendszer keretén belül a biztosított túlélő hozzátartozó (házastárs vagy bejegyzett élettárs) számára járó ellátáshoz való

[109] Mindez azért érdemel kiemelés, mivel, amint arra a D. k. Franciaország-ügyben hozott ítélet 11. pontja rávilágít, a felek nem fellebbezték meg a fellebbviteli bíróság döntését a Semmítőszék előtt, következésképpen nem merítették ki belföldi jogorvoslati lehetőségeket. Amint az az ítélet 30. pontjából kiderül, a kormány pedig valamely oknál fogva úgy döntött, nem hivatkozik az EJEE 35. cikk (1) bekezdés szerinti befogadhatatlanságra. Sofra O'Leary bíró a különvéleményének 10-12. pontjában kifejtetek szerint a panaszos felek – akik a fentebb említettek szerint perdöntő információt tartottak vissza és így megakadályozták a nemzeti bíróságot annak vizsgálatában – és az állam, amely nem kérte a kereset elutasítását, ily módon lehetetlen helyzetbe hozták a Bíróságot. A Bíróság ugyanis a befogadhatatlanság megállapítása kapcsán kötve van az állam kérelméhez – *proprio motu* nem vizsgálhatja azt –, így kénytelen volt érdemben elbírálni egy nyilvánvalóan befogadhatatlan ügyet. Álláspontja szerint az, hogy érdemi ítélet született az ügyben, ellentétes a szubszidiaritás elvével. O'Leary a különvéleménye 18. pontjában a Bíróság korábbi hasonló ügyeit, valamint Tim Eicke – az EJEB bírójának – egy 2019-es szakirodalmi cikkét idézve felveti annak lehetőségét, hogy a bíróságnak a befogadhatatlansággal kapcsolatos gyakorlata – azaz a *proprio motu* vizsgálati jogkör hiánya – az EJEE rendelkezéseinek nem megfelelő értelmezésén alapul. Az mindenesetre biztos, hogy az Egyezmény *expressis verbis* nem említi, hogy a befogadhatatlanság kizárólag az állam kérelmére vizsgálható.

[110] Az utalásokat lásd: EJEB, D. k. Franciaország-ügy, paras. 51-53, 64, 66.

[111] A francia kormány a D. k. Franciaország-ügyben előadott érvelésében egy 2018-as, az igazságügyi minisztérium által készített tanulmányra hivatkozva azt állította, hogy mind az egyszerű, mind a teljes örökbefogadás esetén mindössze négy hónap az eljárás átlagos hossza.

[112] EJEB, D. k. Franciaország-ügy, paras. 51-53., 64., 66-72., 85-89.

[113] EUB, C-443/15. sz. David L. Parris, ítélet, 2016. november 24.

[114] A főtanácsnok álláspontja szerint az alapügy tényállásában szereplő nemzeti jogszabály mind a szexuális beállítottságon, mind az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetést megvalósítja. Ld. EUB, C-443/15. sz. David L. Parris, Juliane Kokott főtanácsnok indítványa, 2016. június 30., para. 164.

jogosultságot ahhoz a feltételhez köti, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatot a biztosított 60. életévének betöltését megelőzően létesítsék. Az EUB értelmezése szerint e nemzeti szabályozás még abban az esetben sem diszkriminatív, ha a nemzeti jog nem tette lehetővé az érintett biztosított számára bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését e korhatár elérése előtt.^[115] Az EUB az ítéletében kifejezetten hangsúlyozta, hogy „az uniós jog és különösen a 2000/78 irányelv értelmében Írországnak nem állt fenn kötelezettsége sem a tekintetben, hogy 2011. január 1-jét megelőzően rendelkezzen az azonos nemű személyek házasságáról vagy élettársi kapcsolatuk jogi elismerésének valamely alternatív formájáról, sem a tekintetben, hogy visszaható hatállyal ruházza fel az élettársi kapcsolatokról szóló törvényt”.^[116]

Az EUB az *Erzberger*-ügyben hozott ítéletében^[117] – Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnok érvelésével^[118] – összhangban arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[...] amennyiben az adott területen nincsenek uniós szintű harmonizációs vagy koordinációs intézkedések, a tagállamok főszabály szerint szabadon határozzák meg a jogszabályaik hatályára vonatkozó kapcsolólveket, feltéve hogy ezen elvek objektívak és mentesek a hátrányos megkülönböztetéstől”.^[119] Azaz, a nem harmonizált területen valamely uniós polgár fogadó államának bármely jogszabályát, amely kevésbé kedvező lenne, mint a származási tagállamának jogszabálya, nem lehet úgy értelmezni, mint amely akadályozza a szabad mozgást.^[120] Az említett főtanácsnoki indítvány értelmében: „az EUMSZ 45. cikk e munkavállaló számára nem biztosítja azon »munkafeltételeknek egy másik tagállamba történő »kivitelét«^[121] amelyekben a származási tagállamában részesül [...] alapesetben a migráns munkavállaló köteles úgy elfogadni a nemzeti munkaerőpiacot, ahogy van.”^[122] Mindez összhangban áll a német Szövetségi Munkaügyi Bíróságnak (*Bundesarbeitsgericht*) – a főtanácsnok által idézett – gyakorlatával,^[123] valamint a szóban forgó német törvény előkészítő irataival,^[124] amelynek értelmében: „a német társadalmi berendezkedés nem terjedhet ki más államok területére”.^[125]

[115] EUB, Parris, ítélet, para. 83.

[116] EUB, Parris, ítélet, para. 60.

[117] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, ítélet, 2017. július 18.

[118] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnok indítványa, 2017. május 4, paras. 75-78.

[119] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, ítélet, para. 36.

[120] Lásd e tekintetben az ítélet 34-36 pontjait!

[121] A »kiemelés« a szerzőtől.

[122] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, főtanácsnoki indítvány, para. 75.

[123] Lásd a főtanácsnoki indítvány 7. és 9. végjegyzetében hivatkozott joggyakorlatot!

[124] Ausschuss für Arbeit und Sozialordnung des Bundestages (BTDrucksache 7/4845) 4.

[125] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, főtanácsnoki indítvány, para. 18.

Saugmandsgaard Øe főtanácsnok az egy évvel későbbi *Eurothermen*-ügyhöz fűzött főtanácsnoki indítványában megismételte a fenti gondolatmentet,^[126] amelyet az EUB elfogadott.^[127] Jóllehet a fenti ügyek az EUMSz. 45. cikkével – azaz a munkavállalás szabadságával – kapcsolatos kérdéseket tárgyaltak, analógia útján alkalmazhatók a Pancharevo-ügyre tekintve, hogy a személyek szabad mozgásának „anyajoga” a munkavállalók szabad mozgása.^[128]

Végül, de nem utolsósorban a kontra érvek között érdemel említést, hogy az EUB többek között – a fentebb már említett – Impact és Dansk Industri ügyekben hozott ítéleteiben artikulálta a tényleges érvényesülés elvének korlátját, jelesül, hogy az nem vezethet a nemzeti jogszabályok *contra legem* alkalmazásához, ide értve a visszaható hatály tilalmának megszegését.^[129]

III. A PANCHAREVO-ÜGY „ELŐZMÉNYE”: A COMAN-ÜGY

A Coman-ügyben az képezte a kérdés tárgyát,^[130] hogy a Charta 7, 9, 21 és 45. cikkével összefüggésben értelmezett 2004/38/EK irányelv 2. cikk 2. pont a)

[126] EUB, C-437/17. sz. Gemeinsamer Betriebsrat EurothermenResort Bad Schallerbach GmbH-ügy, Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnok indítványa, 2018. július 25., paras. 51., 58.

[127] EUB, C-437/17. sz. Gemeinsamer Betriebsrat EurothermenResort Bad Schallerbach GmbH-ügy, ítélet, 2019. március 13., para. 37.

[128] A munkaerő szabad áramlásával kapcsolatos fontosabb EUB-ügyeket lásd: Gellérné, 2020, 61-73.

[129] Lásd e tekintetben többek között Kokott főtanácsnok Impact-ügyben benyújtott indítványának 143. pontját, valamint a Dansk Industri-ítélet 32. pontját!

[130] Relu Adrian Coman román állampolgár, aki amerikai állampolgársággal is rendelkezik. 2002 júniusában megismerkedett Robert Clabourn Hamilton amerikai állampolgárral. A pár 2005. májusától 2009. májusáig az Amerikai Egyesült Államokban lakott. Ezen időpontban Coman, azon célból, hogy az Európai Parlamentnél parlamenti asszisztensként dolgozzon, Brüsszelben telepedett le, míg R. C. Hamilton New Yorkban maradt. Coman és Hamilton 2010. november 5-én Brüsszelben házasságot kötöttek. 2012 márciusában Coman felhagyott az Európai Parlamentnél végzett munkával, de Brüsszelben maradt. 2012 decemberében Coman és házastársa közigazgatási lépéseket tett a román hatóságoknál az ahhoz szükséges dokumentumok beszerzése érdekében, hogy Coman az Európai Unió tagállamain kívüli államból származó házastársával Romániában jogszerűen munkát vállalhasson, illetve ott három hónapot meghaladóan tartózkodhasson. 2013. január 11-i levelében az Inspectoratul General pentru Imigrări (bevándorlási főfelügyelet, Románia) kérelmük tárgyában kedvezőtlen határozatot hozott. Álláspontja szerint az amerikai állampolgár ideiglenes tartózkodási engedélye családegyesítés céljából nem hosszabbítható meg a bevándorlásról szóló román szabályozás és a vonatkozó egyéb hatályos rendelkezések alapján. A fellebbezések révén az ügy a román alkotmánybíróság (Curtea Constituțională a României) elé került. Az alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jelen ügy kizárólag egy uniós polgár és annak egy harmadik ország állampolgárságával rendelkező házastársa között külföldön jogszerűn létrejött házasság által kiváltott és a szexuális irányultságon alapuló, a családi élethez és a szabad mozgáshoz való joggal összefüggő hátrányos megkülönböztetés tilalmának szemszögéből értékelendő joghatások elismerésére vonatkozik. Ezzel összefüggésben e bíróságnak kétségei támadtak a tekintetben, hogy hogyan kell értelmezni több, a 2004/38 irányelvben használt, és a Charta, valamint a Bíróságnak, illetve az EJEB a családi élethez való jogra vonatkozó közelmúltbeli ítélkezési gyakorlata fényében értelmezett fogalmat. E bíróság tehát felfüggesztette az eljárást, és előzetes döntéshozatal iránti eljárást kezdeményezett a Bíróság előtt. Lásd: EUB, Coman-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 13-18.

alpontjában szereplő házastárs fogalma magában foglalja-e az uniós polgárnak az Európai Unión kívüli államból származó azonos nemű házastársát, amennyiben a felek a fogadó államtól eltérő másik tagállam törvényei szerint jogszerűen házasságot kötöttek.^[131]

Az ügyben benyújtott főtanácsnoki indítvány érvelése két pilléren nyugszik: egyrészt a házastárs uniós jogi fogalmának értelmezésén és az egységes uniós értelmezés fontosságának hangsúlyozásán. Másrészt a fentebb ismertetett EJEB–EUB joggyakorlaton, amelyet szintetizálva azt a következtetést vonja le, hogy a tagállami hatóságok funkcionális, az uniós polgárokat megillető szabad mozgás szabadságát szolgáló jelleggel kötelesek elismerni a felek kérését.

A házastárs fogalmának értelmezése kapcsán a főtanácsnok elvetette a román, a lett, a magyar és a lengyel kormány álláspontját, amelynek értelmében a házastárs fogalmát a fogadó állam joga alapján kell meghatározni. Wathlet főtanácsnok érvelésének kiinduló pontja – a felperessel, a holland kormánnyal és az Európai Bizottsággal egyezően – az, hogy a házastárs fogalma *sui generis* uniós fogalom, ugyanis a 2004/38/EK irányelv a regisztrált élettársi kapcsolattal ellentétben a házasság kapcsán semmilyen utalást nem tesz a tagállamok jogára. Amint a főtanácsnok írja, az EUB állandó ítélkezési gyakorlata^[132] értelmében az uniós jog összehangolt alkalmazására vonatkozó igényből és az egyenlőség elvéből az következik, hogy az uniós jog rendelkezéseiben szereplő, jelentésükre és tartalmukra vonatkozóan a tagállamok jogára egyetlen kifejezett utalást sem tartalmazó kifejezéseket az egész Unióban általában önállóan és egységesen kell értelmezni.^[133] A főtanácsnok emlékeztetett arra is, hogy az irányelv házastársat említ, azaz a választott szóhasználat nem határozza meg a házastársak nemét. Mindez tudatos jogalkotói szándék^[134] eredménye, ugyanis a Tanács – arra való tekintettel, hogy akkoriban még csak két tagállam engedélyezte az azonos neműek házasságát – nem támogatta az Európai Parlament javaslatát, hogy a házastárs fogalma oly módon kerüljön definiálásra, amely *expressis verbis* vonatkozik az azonos nemű házastársakra is.^[135] E helyütt érdemes kitérőt tenni a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (*Bundesgerichtshof, BGH*) egy 2018-as

[131] Igenlő válasz esetén az uniós jog alapján köteles-e a fogadó állam tartózkodási engedélyt adni? Az első kérdésre adott nemleges válasz esetén a fent említett házastárs a 2004/38 irányelv 3. cikke (2) bekezdésének a) pontja értelmében „más családtagnak”, vagy a 2004/38/[EK] irányelv 3. cikke (2) bekezdésének b) pontja értelmében „az uniós polgár olyan élettársának tekinthető, akivel tartós, megfélelően igazolt kapcsolatot tart fenn”? Igenlő válasz esetében a fogadó állam akkor is köteles megkönnyíteni e személyek beutazását és tartózkodását, ha a fogadó állam nem ismeri el az azonos nemű személyek házasságát, és nem írja elő a jogi elismerés semmilyen alternatív formáját, például a regisztrált élettársi kapcsolatot? (EUB, Coman-ügy, ítélet, para. 17.).

[132] A főtanácsnok az EUB C-135/15 sz. Nikiforidis-ügyben, 2016. október 18-án hozott ítélet 28. pontját, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlatot említi.

[133] EUB, Coman-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 31., 33., 50.

[134] Lásd e tekintetben a főtanácsnok 26-28. számú végjegyzeteit és az azokban idézett dokumentumokat!

[135] EUB, Coman-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 32., 49., 51.

döntésének^[136] irányába, amelyben a testület rámutatott, hogy a vizsgálat tárgyát képező törvény előkészítő iratainak^[137] szövegezése alapján egyértelmű, hogy a jogalkotó nem feleledkezett a kérdés szabályozásáról, hanem szándékosan nem terjesztette azt ki az azonos nemű párokra. A bíróság ezzel együtt rámutatott, hogy a házasságban élő azonos nemű párok számára a törvény lehetőséget biztosít a mostohagyermek örökbefogadására, így álláspontja szerint nem sérül a családi élethez való jog.^[138] A Coman-ügyben benyújtott főtanácsnoki indítványra visszatérve, a jogalkotói szándék vizsgálata feltárja, hogy a Bizottságnak nem volt célja, hogy a házastárs fogalmának jelentése véglegesen rögzült és a társadalom fejlődésétől teljesen elzárt legyen.^[139] A főtanácsnok azt is hozzáteszi, hogy a 2004/38/EK irányelv (31) preambuláris bekezdéséből is adódóan „házastárs” kifejezés olyan meghatározása, amely a különnemű személyek házasságára korlátozódna, elkerülhetetlenül szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetéshez vezetne.^[140] Az ügyben az EUB átvette a főtanácsnok érvelését, a főtanácsnok által javasoltaknak megfelelően döntött,^[141] azonban tovább is ment annyiban, hogy az EJEB Orlandi-ügyére hivatkozva rögzítette, hogy az azonos nemű párok kapcsolata is a családi élet, nem pedig a magánélethez való jog hatálya alá tartozik.^[142]

A Coman-ügyben eljáró főtanácsnok indítványának másik pillére a szakirodalomban kimunkált,^[143] „a személyes jogállás hordozhatóságáról” szóló elvnek a 2004/38/EK irányelvre való alkalmazása.^[144] A szakirodalmi művek közül a fő-

[136] BGH, Docket No. XII ZB 231/18.

[137] Deutscher Bundestag, Gesetzentwurf (19. Wahlperiode) 12.06.2018 (Drucksache 19/2665).

[138] Library of Congress (2018).

[139] Bizottság COM (2003) 199.

[140] EUB, Coman-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 75.

[141] EUB, Coman-ügy, ítélet, paras. 51., 56.

[142] EUB, Coman-ügy, ítélet, para. 50.

[143] Az elv főleg a migráció kapcsán fordul elő a szakirodalomban, és azt az igényt artikulálja, hogy az egyik országban létesült családi kapcsolatok a másik országban is elismerésre kerüljenek. Az elv korlátozza a fogadó állam közrendje: a fogadó állam nem köteles elismerni a gyermekházasságokat vagy a többnejűséget. Az elv alapján továbbá az állam kötelessége elismerni a transzszexuális személyek jogát ahhoz, hogy az új nemük szerinti ellentétes nemű személlyel házasodjanak. Utóbbit az EJEB is kimondta a Christine Goodwin k. Egyesült Királyság-ügyben. Lásd: Haese, 2021.

[144] Az említett elv alkalmazásával szembeni ellenérvként érdemes figyelembe venni a fentebb említett Erzberger-ügyet, amelyben az EUB arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem harmonizált területen valamely uniós polgár fogadó államának bármely jogszabályát, amely kevésbé kedvező lenne, mint a származási tagállamának jogszabálya, nem lehet úgy értelmezni, mint amely akadályozza a szabad mozgást.

tanácsnok Silvia Pfeiff tanulmányát^[145] hivatkozva. Whathelet főtanácsnok álláspontja szerint az elv alkalmazása révén elkerülhető az EUSZ 4 (2) szerinti nemzeti identitás sérelme, amely abból eredne, hogy a tagállam az uniós jogból eredő kötelezettsége teljesítése során megváltoztatni kényszerülne az alkotmányos és törvényi szabályok által rögzített „hagyományos családfelfogását”.^[146] A kérdést előterjesztő bíróság által feltett kérdések kizárólag a 2004/38 irányelv alkalmazásának keretében illeszkednek. Tehát csupán egy uniós jogi aktusból eredő kötelezettségterjedelmének pontosításáról van szó. Következésképpen a „házastárs” fogalmának az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38 irányelv alkalmazási körére korlátozott értelmezése nem kérdőjelezi meg a tagállamokat az azonos nemű személyek házasságának legalizálásával kapcsolatban jelenleg megillető szabadságot,^[147] így nem sérti annak nemzeti identitását sem.

Míg a főtanácsnok érvelésének az uniós jogi fogalmak egységes értelmezésére vonatkozó része kellően alátámasztott az EUB joggyakorlata által, addig a személyes jogállás hordozhatóságát kimondó elv jelen kérdéskörre való alkalmazhatósága gyenge lábakon áll.^[148] Egyrészt bár a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (*Hague Conference on Private International Law, HCCH*) által 1978-ban elfogadott egyezmény^[149] részes államai kötelezettséget vállalnak arra, hogy elfogadják érvényesként a másik részes államban kötött házasságot, amennyiben az megfelel az egyezményben foglalt követelményeknek, az Egyezményt jelen sorok írásának időpontjáig^[150] összesen három állam ratifikálta.^[151] Másrészt, az Egyezmény – az elfogadásának idejéből adódó társadalmi attitűdnek megfelelően – nem ejt szót az azonos neműek házasságának kérdéséről. Harmadrészt, ahogyan az fentebb kifejtésre került, az EJEE részes államai sem kötelesek a személyi státusz hordozhatóságát biztosítani azáltal, hogy elismernek az azonos nemű személyek által kötött házasságot. Az EJEB Oliari-ügyének értelmében jogi védelmet azonban kötelesek biztosítani, legalább oly módon, hogy a külföldön kötött házasságukat bejegyzett élettársi kapcsolatként elisme-

[145] Pfeiff szerint „[a]z azonos nemű személyek házasságának elismerésével szembeni fő érv a hagyományos házasság védelmének szándékához kapcsolódik. Az azonos nemű személyek között külföldön létrejött házasság elismerése azonban közvetlenül nem sérti a bíróság államában fennálló hagyományos házasságot. Ezen elismerés nem akadályozza a különböző nemű párokat abban, hogy házasságot kössenek. Azt sem engedi meg, hogy az azonos nemű párok a fogadó államban összeházasodjanak. Az azonos nemű személyek között külföldön létrejött házasság elismerésének joghatása ennél fogva az érintett párokra korlátozódik, és nem sérti a szuperstruktúrát.” Ld. Pfeiff, 2017, p. 718., hivatkozva: Wathelet főtanácsnok az indítványa 21. sz. végjegyzetében.

[146] EUB, Coman-ügy főtanácsnoki indítvány, para. 41.; EUB, Coman-ügy, ítélet, paras. 45-46.

[147] Lásd különösen az EUB Schalk és Kopf ügyét!

[148] Részletesen lásd: Den Haese, 2021.

[149] 26: Convention of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages (Entry into force: 1.5.1991.).

[150] 2022. február.

[151] Ausztrália, Hollandia, Luxemburg. Lásd: Status Table of Convention of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages.

rik. Negyedrészt, a 2016/1191/EU rendelet – amely a Coman-ügy tárgyalásakor még nem volt alkalmazandó^[152] –, bár arra kötelezi a tagállamokat, hogy a másik tagállam által kiállított hivatalos dokumentumokat minden további formalitás nélkül érvényesnek fogadjanak el, arra vonatkozóan azonban nem keletkezett kötelezettséget, hogy a nemzeti joguk által nem ismert jogokat is elismerjenek. Végül, de nem utolsósorban e helyütt érdemes emlékeztetni az EUB az Erzberger-ügyben hozott ítéletében – és Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnok indítványában^[153] – foglalt megállapításra, amelynek értelmében nem harmonizált területen valamely uniós polgár fogadó államának bármely jogszabályát, amely kevésbé kedvező lenne, mint a származási tagállamának jogszabálya, nem lehet úgy értelmezni, mint amely akadályozza a szabad mozgást.^[154] Saugmandsgaard Øe főtanácsnok az egy évvel későbbi Eurothermen-ügyhöz fűzött főtanácsnoki indítványában megismételte a fenti gondolatmentet,^[155] amelyet az EUB abban az ügyben is elfogadott.^[156]

IV. A PANCHAREVO-ÜGY

A Pancharevo-ügy tényállását^[157] összefoglalva, az alapeljárás felperese egy bolgár állampolgárságú nő és annak házastársa – aki az Egyesült Királyság állampolgára –, 2015 óta Spanyolországban élnek, 2018-ban, Gibraltárban házasságot kötöttek. 2019-ben lánygyermekük született Spanyolországban. A spanyol hatóságok által e lánygyermek részére kiállított születési anyakönyvi kivonat mindkét felet a gyermek anyjaként jelöli meg. Az alapeljárás felperese 2020. január 29-én kérelmezte a hatáskörrel rendelkező hatóságtól (*Stolichna obshtina*), hogy állítson ki – a bolgár személyazonosító okmány kiállításához szükséges – születési anyakönyvi kivonatot a lánya számára. E kérelem alátámasztásához csatolta a spanyol hatóságok által kibocsátott anyakönyvi kivonat hiteles bolgár nyelvű fordítását. A hatóság az írásbeli válaszában felszólította az alapeljárás felperesét, hogy a gyermek származását a biológiai anya – a szakirodalom által némiképpen idejétmúltnak nyilvánított bolgár jogi rendelkezés értelmében gyermeknek életet adó nő^[158] – megnevezése révén igazolja, mivel a hatályos

[152] A rendelet a 27. cikk (2) bekezdése értelmében főszabályként csak 2019. február 16-tól alkalmazandó.

[153] EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, főtanácsnoki indítvány, paras. 75-78.

[154] EUB-Erzberger-ügy, ítélet, paras. 34-36.

[155] EUB, C-437/17. sz. Eurothermen-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 51.

[156] C-437/17. sz. Eurothermen-ügy, ítélet, para. 37.

[157] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 16-27.

[158] A kritika alapja, hogy a mesterséges reprodukciós eljárások révén immár a mater semper certa est – azaz az anya személye mindig biztos – elv sem állja meg helyét: amennyiben a petesejt nem a gyermeket kihordó és megszüülő nő sajátja, úgy a biológiai anya a petesejtet adományozó nő. Lásd: de Groot, 3.

nemzeti jog alapján az anyakönyvi kivonat egy rovatot tart fenn az „anya” számára, és egy másikat az „apa” számára. A felperes az információs szolgáltatást megtagadta, arra hivatkozva, hogy nem tudja a kért információt rendelkezésre bocsátani, és erre a bolgár jogszabályok alapján nem is köteles. A választ követően a hatóság a határozatában megtagadta a születési anyakönyvi kivonat kiállítását. Elutasító határozatát azzal indokolta, hogy (i) a gyermek biológiai anyját érintően nem áll rendelkezésre információ; továbbá (ii) két nőnemű szülőnek a születési anyakönyvi kivonatban való feltüntetése – mivel az ország törvényei nem engedélyezik az azonos neműek házasságát – Bulgária közrendjébe ütközik. Az alapeljárás felperese az elutasító határozattal szemben keresetet nyújtott be a kérdést előterjesztő szófiai közigazgatási bírósághoz (*Administrativen sad Sofia-grad*). A kérdést előterjesztő bíróság kifejtette, hogy a bolgár alkotmány (*Konstitutsia na Republika Balgaria*) 25. cikkének (1) bekezdése és a bolgár állampolgárságról szóló törvény (*Zakon za balgarskoto grazhdanstvo*) 8. cikke értelmében a gyermek bolgár állampolgár, abban az esetben is, ha nem rendelkezik bolgár születési anyakönyvi kivonattal. Ugyanis, az ilyen anyakönyvi kivonat hiányában is bolgár állampolgárnak minősül az a gyermek, akinek az egyik felmenője bolgár állampolgár. Ugyanakkor a bolgár születési anyakönyvi kivonat hiánya a bolgár személyazonosító okmányok kiadásának komoly adminisztratív akadályát jelentheti, és ebből következően megnehezítheti a gyermek számára a szabad mozgáshoz való jogának – és így az öt uniós polgárként megillető jogok teljes körű – gyakorlását. Azaz, a kérdést előterjesztő bíróság lényegében azt kérdezi, hogy a születési anyakönyvi kivonat kiállításának megtagadása sérti-e az EUMSZ 20. és EUMSZ 21. cikk, valamint a Charta 7., 24. és 45. cikke által az említett bolgár állampolgárra ruházott jogokat. A kérdést előterjesztő bíróság továbbá arra keresi a választ, hogy amennyiben a Bíróság azt állapítaná meg, hogy az uniós jog megköveteli a gyermek két anyjának a bolgár születési anyakönyvi kivonatba történő bejegyzését, e követelményt hogyan lehet végrehajtani (a nemzeti identitás tiszteletben tartása mellett), figyelembe véve a születési anyakönyvi kivonatra vonatkozó hatályos szabályokat.^[159] Azaz, hogy amennyiben a fent említett uniós rendelkezéseknek való megfelelés érdekében a születési anyakönyvi kivonatba szülőként két anyát jegyeznének be, az esetlegesen sértené Bulgária nemzeti identitását, tekintve, hogy a bolgár törvények értelmében az nem lehetséges. A kérdést előterjesztő bíróság e tekintetben megjegyzi, hogy a bolgár alkotmányos hagyomány védelemben részesíti a család tradicionális felfogását. A kérdést előterjesztő bíróság így felteszi a kérdést, hogy szükséges-e egyensúlyt teremteni egyrészt a Bolgár Köztársaság nemzeti identitása, másrészt a gyermek magánélethez és a szabad mozgáshoz való joga között. A kérdést előterjesztő bíróság kérdése – lényegében –, hogy ezen egymásnak ellentmondó, jogos érdekek közötti elfogadható egyensúlynak tekinthető-e az a megoldás, hogy a spanyol születési anyakönyvi kivonatban feltüntetett két anya

[159] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 28.

közül az egyiket – aki vagy a gyermek biológiai anyja, vagy egyéb eljárás, például örökbefogadás révén anyává vált – feltüntetik az „anya” elnevezésű rovatban, miközben az „apa” elnevezésű rovat üresen marad. Bár a Panharevo-ügyben az EUB nem hivatkozik rá, a szerző szerint e tekintetben érdemel kiemelt az EUB Dansk Industri-ügyben tett megállapítása, amelynek értelmében a tagállami bíróságnak úgy kell értelmeznie a hazai jogszabályokat, hogy minden lehetséges megoldást figyelembe vegyenek az uniós jog érvényre jutása érdekében feltéve, hogy az nem vezet *contra legem* jogalkalmazáshoz.^[160] A Panharevo-ügyben a kérdést előterjesztő bíróság által előterjesztett javaslat – azaz az egyik anya bejegyzése – tulajdonképpen ilyen megoldás lett volna.

Előjáróban érdemes megjegyezni, hogy a főtanácsnok és a Bíróság értelmezése közötti jelentős eltérés, hogy a főtanácsnok azt a lehetőséget is figyelembe vette, hogy a gyermek nem bolgár állampolgár, és következésképpen nem is uniós polgár – ahogyan azt a bolgár kormány állította^[161] –, így két különböző kiindulási alaphól is levezette az uniós jog elsőbbségét. Az EUB ezzel szemben a kérdést előterjesztő bíróság jogértelmezését adottnak véve abból indult ki, hogy a gyermek bolgár állampolgár, és ebből következően uniós polgár.^[162]

Tekintve, hogy az EUB nem foglalkozott vele részletesen, így a főtanácsnok indítványának azt a részét, amelyben abból indul ki, hogy a gyermek nem bolgár állampolgár, a szerző elegendőnek tartja vázlatosan ismertetni. A főtanácsnok érvelésének alapja, hogy bár tagállamok a nemzetközi jog és az uniós jog alapján, szabadon dönthetnek arról, hogy mely feltételek mellett adják meg az állampolgárságot valamely személynek, és e tekintetben indokolásként szabadon hivatkozhatnak a nemzeti identitásra is, ugyanakkor a tagállamoknak – e hatáskörük gyakorlása során – tiszteletben kell tartaniuk az uniós jogot, amennyiben e jogkör gyakorlása az uniós jogrend által biztosított és védett jogokat érinti. Következésképpen a nemzeti identitásra hivatkozás nem állja meg a helyét abban az esetben, amennyiben a spanyol születési anyakönyvi kivonatban megállapított rokoni kötelék elismerése akadályozza a felperest abban, hogy ő – mint uniós polgár – gyakorolhassa a polgárok szabad mozgására vonatkozó másodlagos uniós jog – mint például a 2004/38 irányelv és a 492/2011 rendelet^[163] – által számára garantált jogokat.^[164]

[160] EUB, C-441/14 sz. Dansk Industri (DI), ítélet, 2016. április 19., paras. 30-32.

[161] Egyrészt a családjogi törvénykönyv 60. cikkének (2) bekezdése értelmében a gyermek anyja „az őt megszüülő nő”, márpedig az alapeljárás felperese azt az információt nem bocsátotta a hatóságok rendelkezésére, hogy a gyermeket a pár melyik tagja szülte. Másrészt az alapeljárás felperese nem tett az anyaságát elismerő nyilatkozatot sem, amely révén a bolgár hatóságok tájékoztatása szerint a biológiai leszármazás bizonyítása nélkül is a gyermek törvényes anyjává válhatott volna. A bolgár kormány tehát kizárólag a spanyol születési anyakönyvi kivonat bemutatása alapján nem ismeri el a gyermeknek az alapeljárás felperesétől történő származását, és ebből következően azt a tényt, hogy a gyermek bolgár állampolgár. Ld. EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 33.

[162] EUB, Panharevo-ügy, ítélet, paras. 39-40.

[163] Az Európai Parlament és a Tanács 492/2011/EU rendelete (2011. április 5.) a munkavállalók Unión belüli szabad mozgásáról; EGT-vonatkozású szöveg (HL L 141, 2011.5.27., 1–12).

[164] EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 133–134.

A főtanácsnok érvelésének második részében a főtanácsnok azt az esetet elemzi, amennyiben a gyermek bolgár állampolgár, és következképpen uniós polgár. Amint az az ügy irataiból kiderült, a bolgár hatóságok hajlandónak mutatkoztak olyan születési anyakönyvi kivonatot kiállítani, amely csak az alapeljárás felperesét tünteti fel anyaként, amely alapján ezt követően ki lehetne állítani személyazonosító okmányt a lánya számára. A bolgár kormány e téren emlékeztetett, hogy – bár az alapeljárásban érintett hatóságok kérték azt – az anyaként történő elismerésnek nem feltétele a biológiai leszármazás bizonyítása. Az alapeljárás felperese bármikor megtehetette volna e nyilatkozatot.^[165] E megoldás kétségkívül az ügy gyors lezárását eredményezte volna, ezenfelül az EUB Dansk Industri-ügyben hozott ítéletével is konformitásban állt volna, tekintve, hogy ez esetben a tagállami bíróság úgy értelmezte volna a hazai jogszabályokat, hogy minden lehetséges megoldást figyelembe véve az uniós jog érvényre jusson, anélkül, hogy az *contra legem* jogalkalmazáshoz vezetne. Az alapeljárás felperes ezt azonban nem fogadta el, mivel mindez azzal a következménnyel járt volna, hogy a házastársa és a gyermek között ténylegesen fennálló^[166] és a spanyol anyakönyvi kivonat révén hivatalosan elismert családi kapcsolatot a bolgár jog alapján megszüntik.^[167] Mindez hátrányosan érintette volna azt a családi életet,^[168] amelyet Spanyolországban ténylegesen kialakítottak. A családi élet kialakítása és szilárd léte egyrészt az EUB ítélkezési gyakorlata alapján^[169] maga után vonja, hogy az érintett családtagok folytathatják e családi életet a származási tagállamukba való visszatérés során. Másrészt – amint arra Kokott főtanácsnok az indítvány 62. pontjában rámutat – „A családtag jogállás [...] számos, mind az uniós jogból, mind a nemzeti jogból eredő jog és kötelezettség alapja. Csupán néhány példát említve [...] a szülői felügyeleti és szociális biztonsági akadályokon át e megtagadásnak házassági és öröklési következményei is lennének. [...] kétségtelen, hogy a Spanyolországban létesített rokoni kapcsolatok elismerésének hiánya visszatarthatja az alapeljárás felperesét a származási tagállamába való visszatéréstől.”^[170]

A főtanácsnok ezt követően megvizsgálta, hogy az uniós jogból eredő kötelezettség sérti-e az ország nemzeti identitását. E téren a főtanácsnok megállapította, hogy „Ami [...] a brit anyától való leszármazásnak a bolgár születési anyakönyvi kivonat kiállítása céljából történő elismerésének a megtagadását illeti, [...] az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése értelmében vett nemzeti identitásra hivatko-

[165] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 34, 138.

[166] Amint fentebb ismertetésre került, az E]EB ítélkezési gyakorlata alapján „[...] a »családi élet« fennállása a szoros személyes kapcsolatok gyakorlati és tényleges megvalósulásától függő ténykérdés, [...] a családi élet alapvető elemét képezi a szülőnek és gyermekének az a lehetősége, hogy együtt legyenek.” Lásd: E]EB, K. és T. kontra Finnország-ügy, paras. 150–151.

[167] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 113.

[168] Amely az E]EB Shavdarov és Mennesson ítéletei értelmében azt jelentik, hogy az adott személyek más családokkal összességében összehasonlítható feltételek mellett élhetnek együtt családként.

[169] Lásd: EUB, C-370/90. sz. Singh-ügy, ítélet, 1992. július 7. paras. 21–25.

[170] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 62.

zás igazolhatja e megtagadást. Ellenben, ami [...] a leszármazásnak a személyazonosító okmányok 2004/38 irányelv 4. cikk (3) bekezdésének megfelelő kiállítása céljából történő elismerésének a megtagadását illeti, nem tűnik úgy, hogy [...] ugyanolyan joghatásai lehetnek, mint [...] a születési anyakönyvi kivonatnak. A személyazonosító okmányok ugyanis a személyek leszármazását érintően nincs hasonló bizonyító funkciója.”^[171] Mindebből a főtanácsnok arra a következtetésre jutott, hogy „[...] kizártnak tűnik, hogy a Bolgár Köztársaság által védeni kívánt családfelfogás alapvető kifejezéséhez kapcsolódó jogok vagy kötelezettségek azon a körülményen alapulhatnak, hogy valamely személyt a kiskorú szülőjeként említenek a személyazonosító okmányon (vagy az ilyen dokumentumot utazás céljából kísérő okmányon). Így a spanyol születési anyakönyvi kivonatban említett két szülőnek az ilyen okmányba történő bejegyzése nem módosíthatja a bolgár jogban a leszármazás- vagy a rokonságfelfogást.”^[172]

Amint látható, Kokott főtanácsnok az indítványában Wathelet főtanácsnok Coman-ügyben előterjesztett indítványának funkcionális megközelítését veszi át, amelyet az EUB is elfogadott, és felhasznált az ítélete indokolásaként. Azonban, amint az fentebb említésre került, az EUB adottnak vette a gyermek állampolgárságát és ebből eredően az uniós polgár státuszát. Továbbá az EUB az ítélete – a főtanácsnoki indítványhoz képest – hangsúlyosabban épít az EUMSz. 21. cikk (1) bekezdésére és azzal összefüggésben a 2004/38/EK irányelv 4. cikk (3) bekezdéséből eredő kötelezettségére, hogy az állampolgáraik számára személyazonosító igazolványt vagy útlevelet állítsanak ki. A tagállam nem tagadhatja meg e köteleseget teljesítését arra való hivatkozással, hogy a nemzeti joga alapján e dokumentumok kiállításának előfeltétele, hogy a gyermek rendelkezzen születési anyakönyvi kivonattal.^[173] Az EUB érvelésének másik súlyponti eleme a családi élethez való jog, amelyet a felperes és házastársa kialakítottak, és amelyet a spanyol hatóságok is elismertek, amikor kiállították azt az anyakönyvi kivonatot, amelyen mindkét házastársat a gyermek anyjaként tüntették fel. A bolgár hatóság e rokoni kapcsolatot köteles elismerni annak érdekében, hogy a gyermek mindkét szülőjével együtt gyakorolhassa az őt az EUMSz. 21. cikk (1) bekezdése alapján megillető, a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogot.^[174] A főtanácsnoki indítványhoz hasonlóan az EUB is figyelembe vette az Alapító Szerződések és az EJEJ rendelkezéseit, valamint a vonatkozó EUB és EJEJ joggyakorlatot, amelynek értelmében a tagállamok szabadságot élveznek a tekintetben, hogy az azonos nemű személyek házasságát és szülői jogállását szabályozzák-e a nemzeti jogukban, és ha igen, miként. E hatáskörük gyakorlása során azonban minden tagállamnak tiszteletben kell tartania az uniós jogot, és különösen a tagállamok területén való szabad mozgás és tartózkodás minden uniós polgár számára elismert szabadságára vonatko-

[171] EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 149–150.

[172] EUB, Panharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 150.

[173] EUB, Panharevo-ügy, ítélet, paras. 42–46.

[174] EUB, Panharevo-ügy, ítélet, para. 48–49.

zó rendelkezéseit, e célból pedig – a Coman-ügyben hozott ítéletben foglaltak értelmében – minden tagállamnak el kell ismernie a személyeknek a valamely más tagállamban – az e tagállam jogának megfelelően – megállapított személyi állapotát.^[175]

Az EUB az ítéletének indokolásában megvizsgálta, hogy a tagállamok hivatkozhatnak-e az EUSz. 4. cikk (2) bekezdése alapján a nemzeti identitásra, amelynek keretében „[Az Európai Unió] Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat köztük [...] a közrend fenntartását.” A bíróság e tekintetben emlékeztetett, hogy a korábbi ítélkezési gyakorlata^[176] alapján: „a »közrend« fogalmát, mint valamely alapvető szabadságtól való eltérés igazolását szigorúan kell értelmezni, oly módon, hogy annak tartalmát az egyes tagállamok ne határozhassák meg egyoldalúan az uniós intézmények ellenőrzése nélkül. Ebből következően a közrendre kizárólag egy alapvető társadalmi érdeket érintő, valós és megfelelően komoly fenyegetés esetében lehet hivatkozni.”^[177] Amint azonban arra a főtanácsnok az indítványában rámutatott,^[178] és az EUB is fogalmazott, „a szóban forgó uniós jogból eredő kötelezettség teljesítése nem eredményezi [...] hogy az érintett gyermek állampolgársága szerinti tagállamnak a nemzeti jogában elő kell írnia az azonos nemű személyek szülői jogállását, vagy [...] a gyermek szüleiént feltüntetett személyek közötti leszármazáson alapuló rokoni kapcsolatot”.^[179]

E helyütt érdemes kitérőt tenni a Bíróság azon megállapításaira, amelyek a gyermekek jogait helyezik előtérbe az ügy vizsgálata során. Amint az az ítélet 65. pontjában^[180] olvasható: „E körülmények között ellentétes lenne a Charta 7. és 24. cikkében a gyermek számára biztosított alapvető jogokkal, ha a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának gyakorlása keretében megfosztanák őt a valamelyik szülőjével fennálló kapcsolatától, vagy ha számára e jog gyakorlását ténylegesen lehetetlenné vagy rendkívül nehézzé tennék amiatt, hogy szülei azonos neműek.” Mindebből tulajdonképpen – amint arra Benyusz Márta kollégám egy szóbeli eszmecserénk során rávilágított – kiolvasható az a gondolat, hogy a tagállam közrendi okokra történő hivatkozásának korlátja a gyermek legfőbb érdekének^[181] érvényre jutása.^[182]

A fentebb kifejtetteket figyelembe véve az EUB úgy határozott, hogy a bolgár hatóságok kötelesek kiállítani a gyermek anyakönyvi kivonatát, amely a bolgár

[175] EUB, Pancharevo-ügy, ítélet, para. 52.

[176] EUB, Coman-ügy, para. 44.; lásd továbbá: EUB C438/14 sz. Bogendorff von Wolffersdorff-ügy, ítélet, 2016. június 2., para. 67.

[177] EUB, Pancharevo-ügy, ítélet, para. 55.

[178] EUB, Pancharevo-ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 150-151.

[179] EUB, Pancharevo-ügy, ítélet, para. 57.

[180] Lásd még az ítélet 59. pontját!

[181] A gyermek legfőbb érdekét illetően lásd: Benyusz, 2021, 149.

[182] Mindezen megállapítás hangsúlyosan kap igazolást az EUB sajtóközleményében. Lásd: Court of Justice of the European Union (Press Release No. 221/21).

nemzeti jog alapján a személyazonosító okmány vagy útlevél kiállításának feltétele. A tagállam e tekintetben nem hivatkozhat a nemzeti jogra és a nemzeti identitásra.^[183]

V. ÖSSZEĞZŐ GONDOLATOK ÉS A KONKLÚZIÓ

Az EUB a Pancharevo és Coman ügyekben – a tényleges érvényesülés elvére is építő – funkcionális megközelítést alkalmazva a joggyakorlatának részévé tette az eredetileg a szakirodalomban kimunkált „a személyes jogállás hordozhatóságáról” szóló elvnek a 2004/38/EK irányelvre való alkalmazhatóságát. A Coman-ügyben eljáró Whathelet főtanácsnok álláspontja szerint az elv alkalmazása révén elkerülhető az EUMSZ 21. cikk (1) bekezdéséből – és a 2004/38/EK irányelvből – eredő jogok tagállamonként eltérő értelmezése, anélkül, hogy közben sérülne a tagállam nemzeti identitása, mivel a tagállam nem köteles megváltoztatni a nemzeti identitása részét képező alkotmányos szabályozást. A tanulmány elején feltett fő kérdés, hogy, tekintettel a tényre, miszerint az uniós jog számtalan jogterületen gyakorol közvetlenül vagy közvetve hatást a nemzeti jog érvényesülésére, vajon nem eredményezheti-e a funkcionális megközelítés alkalmazása a tagállami szabályozás de facto megváltozását még akkor is, ha az de jure nem történik meg. Azaz, amennyiben a tagállam végül a részterületek sokaságában kénytelen funkcionális jelleggel engedni az EU jog elsőbbségének, marad-e bármilyen mozgástere annak ellenére, hogy az alkotmánya egyébként változatlan maradt?

A kérdés megválaszolása érdekében a tanulmány szerzője megvizsgálta, hogy az EJEB és az EUB állandó ítélkezési joggyakorlata alapján az Európa Tanács és az Európai Unió tagállamai milyen mozgástérrel rendelkeznek a Pancharevo-ügyben érintett kérdést illetően. Abból adódóan, hogy az EUSz. 6. cikk (3) bekezdése értelmében az EJEE által garantált alapvető jogok – általános elvként – az uniós jogrend részét képezik, az EUB rendszeresen hivatkozik az EJEB joggyakorlatára. Az EUB a Coman és Pancharevo ügyekben például az EJEB joggyakorlatára hivatkozva megismétli, hogy az azonos nemű párok házasságkötéshez vagy gyermekvállaláshoz való jogáról történő döntés az EJEE és az azt értelmező EJEB joggyakorlata értelmében a tagállamok diszkrecionális jogkörébe tartozik. Az uniós jogi terminust használva a tagállam nemzeti identitásának körébe tartozik, amely nemzeti identitás az EUSz. 4. cikk (2) bekezdése értelmében: „elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének”.

A jelen tanulmányban rögzítésre került, hogy az EJEB állandó joggyakorlata értelmében a házasságkötéshez való jogot – és az általa biztosított különleges státuszt – az EJEE részes államai nem kötelesek biztosítani az azonos nemű pá-

[183] EUB, Pancharevo-ügy, ítélet, para. 69.

rok részére. Ugyanakkor – például az Orlandi, valamint Schalk és Kopf-ügyek alapján – az EJEB állandó gyakorlata alapján a stabilan, de facto élettársként együtt élő azonos nemű párok kapcsolata nem csak a magánélet, hanem a családi élet hatálya alá is tartozik az EJEE 8. cikkét értelmező joggyakorlat értelmében. E megállapítást az EUB a Coman-ügyben maga is idézi, az Orlandi-ügyre történő expressis verbis hivatkozás révén. Abból a tényből, hogy de facto élettársként együtt élő azonos nemű párok kapcsolata nem csak a magánélet, hanem a családi élet hatálya alá is tartozik, – az EJEB Oliari-, valamint Taddeucci-ügyekben foglaltaknak megfelelően – az is következik, hogy az Egyezményben részes államok kötelesek jogi elismerést biztosítani az azonos nemű párok részére. Ennek legelterjedtebb és a Bíróság által több ügyben elfogadott formája a regisztrált élettársi kapcsolat intézménye, amelyet Bulgária jelenleg nem garantál a nemzeti jogában, ily módon nem tesz eleget az EJEE 8. cikkéből eredő kötelezettségeinek. Jóllehet a Coman-ügyben hozott EUB ítéletre tekintettel az ország legfelsőbb közigazgatási bírósági fóruma az ország uniós jogból eredő kötelezettségei teljesítésének érdekében a francia állampolgár ausztrál származású azonos nemű partnerét elismerte, mint a 2004/38/EK irányelv szerinti házastársat.

Az azonos nemű párok házasságkötéshez való jogát illetően az EJEB többek között a Gas és Dubois-ügyben is hangsúlyozta: a „házasság különleges jogállással ruházta fel a házasságot kötő személyeket”. Márpedig – a Schalk és Kopf-ügyben foglaltakkal összhangban – az állam diszkrecionális jogkörében eljárva szabadon dönthet arról, hogy az azonos nemű párokat felruházza-e a szóban forgó joggal: az EJEE „Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot”, valamint a „Házasságkötéshez való jogot” garantáló 8. és 12. cikkei nem keletkezhetnek a részes államok számára semmilyen kötelezettséget e tekintetben. Amint az EJEB a Schalk és Kopf-ügyben kifejtette, a házasság és a regisztrált élettársi kapcsolatban élőket megillető jogok közötti különbségek – különösen a gyermekvállalást illetően – egybevágóan az európai fejlődési tendenciákkal: az állam az Egyezmény alapján nem köteles azonos jogokat garantálni a regisztrált élettársak és a házastársak számára. Az EJEB Oliari-ügyben hozott döntését követően az olasz jogban bevezetett regisztrált élettársi kapcsolatot elemezve az olasz Semmítőszék két ítéletében kimondta, hogy az olasz állampolgárok, illetve egy olasz állampolgár és egy külföldi személy által külföldön kötött házasság Olaszországban, mint regisztrált élettársi kapcsolat ismertethető el.

Az EJEB joggyakorlata keretében végül, de nem utolsósorban kiemelés érdemel az EJEB P16-2018-001 számú tanácsadó véleménye és az abban foglaltakat megismétlő – és ily módon azokat Bulgáriára nézve is kötelezővé tévő – C. és E. k. Franciaország, valamint a D. k. Franciaország ügyei, amely ügyekben az EJEB a béranyaság kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy az EJEE 8. cikk értelmében az Egyezményben részes államok kötelesek a gyermek és a leendő anya közötti béranyasági megállapodás alapján létrejött, jogilag elismert szülő-gyermek kapcsolat számára belföldön is jogi elismerést nyújtani. Az Egyezményben részes állam ugyanakkor széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik azt illetően, hogy e jogi elismerést milyen formában garantálja addig, amíg az elismerést biz-

tosító jogintézmény megfelelően és hatékonyan működik és a gyermek legfőbb érdekét szolgálja. Másképpen fogalmazva, az EJEE alapján az állam nem köteles a külföldi hatóság által kiállított születési anyakönyvi kivonatban szereplő adatok alapján a leendő anyát a nemzeti anyakönyvi nyilvántartásban anyaként feltüntetni. Ily módon a bolgár hatóságok által a Pancharevo-ügyben felajánlott megoldás – az anyasági nyilatkozat, amely gyakorlatilag teljes jogi elismerést eredményezett volna az elismerő nyilatkozatot tévő személynek – megfelel az EJEB e téren kialakult joggyakorlatának. E téren nyilvánvaló eltérés figyelhető meg az EJEB és az EUB joggyakorlata között, mivel utóbbi a funkcionális megközelítés elvére alapozva szűkebbre szabja a tagállamok mérlegelési jogkörét, amikor azt követeli meg az uniós tagállamtól, hogy a külföldi születési anyakönyvi kivonat kiállítsa azokat a dokumentumokat, amelyek a személyek szabad mozgásához való jogának gyakorlása érdekében szükségesek.

Egyebekben – tekintve, hogy az Európai Unió nem rendelkezik hatáskörrel a családjogi kapcsolatok kötelező jelleggel való szabályozására – nem lehetőséges olyan EUB döntés, amely közvetlenül foglalkozott családjogi kérdésekkel. Az EUB – az EJEB-vel ellentétben – „csak” közvetett módon érintette a családjogi kapcsolatok elismerésének kérdését: egyrészt, a munkavállalók szabad mozgáshoz való jogának irányából, mint az 1992-es Singh-ítéletben. Az említett döntésében az EUB kimondta, hogy amennyiben a tagállam a munkavállaló házastársának és gyermekeinek nem garantálja ugyanazon jogokat a tartózkodás kapcsán, úgy az a munkaerő szabad áramlásának komoly akadályát képezi. Másrészt, az EUB Römer-ügyében benyújtott főtanácsnoki indítvány a hátrányos megkülönböztetés tilalma felől közelítette meg a kérdést. Az ügyben eljáró főtanácsnok hangsúlyozta, hogy „[...] a házasság és a család védelmét célzó intézkedés nem legitimálhatja a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést”.

Ugyanakkor emlékeztetni szükséges, hogy az EUB által a családi élettel kapcsolatban hozott – a fenti paragrafusban említett – döntések nem az azonos nemű párokat megillető jogok kontextusában születtek, hanem a munkavállalók – későbbi terminusban a személyek – szabad mozgáshoz való jogának érvényre jutását hivatottak garantálni. Azaz, bár elsőre meggyőzőnek tűnhetnek azon az EUB részéről, a joggyakorlatában – többek között a Singh-ügyben rögzített – megállapítások, miszerint a családtagoknak joguk van más tagállamban is családként élni, ezen ügy alaptényállásában ún. „tradicionális” – azaz ellenkező nemű házastársak által alkotott – családokat illető kérdésekben döntött az EUB. Emlékeztetni szükséges továbbá Henrik Saugmandsgaard Øe főtanácsnoknak az EUB Erzberger-ügyében előterjesztett indítványára, amelyben a főtanácsnok amellett érvelt, hogy a nem harmonizált területen – márpedig a családi életre vonatkozó szabályozás ilyen – valamely uniós polgár fogadó államának bármely jogszabályát, amely kevésbé kedvező lenne, mint a származási tagállamának jogszabálya, nem lehet úgy értelmezni, mint amely akadályozza a szabad mozgást.

Az eddig az EUB joggyakorlata kapcsán leírtakat összefoglalva tehát elmondható, hogy a Wathelet főtanácsnok által a Coman-ügyben beterjesztett főtanácsnoki indítvány jelentős mértékben eltért a mindenkor EJEB és az addigi EUB joggyakorlattól:

az ún. „a személyes jogállás hordozhatóságáról” szóló elvre építkezve indokolta az uniós jog alkalmazhatóságának funkcionális jellegű kiterjesztését egy olyan kérdésben, amely az Alapítószerződések alapján kizárólagos tagállami hatáskörbe tartozik. E jogi álláspontot az EUB is átvette és joggyakorlata részévé tette a Coman-ügyben hozott ítéletében. A Pancharevo-ügyben hozott ítéletében, valamint a legutóbbi, a Rzecznik Praw Obywatelskich-ügyben hozott végzésében pedig megerősítette a Coman-ügyben foglalt irányvonalat. Ennek hatására nemrégiben a bolgár Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság és a lengyel Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság is olyan döntést hozott, amelyben a funkcionális megközelítést alkalmazva a nemzeti jogával egyébként ellentétes döntést hozott. A nemzeti jogalkalmazói gyakorlat uniós joghoz való igazításának folyamata tehát megkezdődött.

Mindezen felül a Coman-ügyben hozott döntés révén immár a Bizottság az EUB joggyakorlatában rögzített érveléssel rendelkezik a 2020-as, az LGBTQ-személyek egyenlőségéről szóló stratégiájában foglalt cél indokolásához. E cél annak jogalkotási aktuálisan történő biztosítása, hogy a tagállamok a jövőben kölcsönösen ismerjék el a másik tagállamban bejegyzésre került szülői státuszt. Jóllehet a Tanács bel- és igazságügyi formációjának 2022. februári ülésén nem mutatkozott egyetértés a miniszterek között a kérdésben, a Bizottság – a 2020-as stratégiájában kitűzött céljainak megfelelően – 2022. december 7-én rendeletjavaslatot fogadott el, amelynek célja a származással kapcsolatos nemzetközi magánjogi szabályok uniós szintű harmonizálása. Mindez előrevetíti, hogy a jelen tanulmányban körüljárt kérdés a továbbiakban is aktuális téma marad a politikai szinten is.

IRODALOM

- Benyusz Márta – Marinkás György (2022): Az örökbefogadásra vonatkozó nemzetközi szabályok és az uniós jogi háttér. In: Visontai-Szabó Katalin – Benyusz Márta (szerk.): *A gyermek érdekének biztosítása az örökbefogadás során*. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest.
DOI: https://doi.org/10.47079/2023.bmvszk.gyermek.8_2.
- Benyusz Márta (2021): A gyermekek jövője az Európai Unióban – Mit ígér a Bizottság 2021-2024-es stratégiája? In: *Jog-Állam-Politika*. 2021/3. sz.
- de Groot, David (2021): EU Law and the Mutual Recognition of Parenthood between Member States: the Case of V.M.A. v. Stolichna obshtina. In: *European University Institute*. (Elérhető: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/69731>. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Gellérné Lukács Éva (2020): Az egyenlő bánásmód, a nem diszkriminatív akadályok és az intézményesített jogvédelem fejlődése a személyek szabad mozgása területén. In: *Állam-és jogtudomány*. 61 (3).
- Grünberger, Michael (2010): Die Gleichbehandlung von Ehe und eingetragener Lebenspartnerschaft im Zusammenspiel von Unionsrecht und nationalem Verfassungsrecht. In: *Familie Partnerschaft Recht*. 16 (5).
- Marinkás György (2021): Ultra Vires avagy sem? Az EKB által alkalmazott válságkezelési eszközök és azok konformitása az uniós joggal, különös tekintettel az EUB és a Német Szövetségi Alkotmánybíróság közötti évtizedes hatásköri vitára. In: *Miskolci Jogi Szemle*. 16 (5).
DOI: <https://doi.org/10.32980/mjsz.2021.5.1476>.

- Pfeiff, Silvia (2017): *La portabilité du statut personnel dans l'espace européen*. Bruylant Publishing, Bruxelles.
- Schmidt, Vivien (2016): Reinterpreting the rules 'by stealth' in times of crisis: a discursive institutionalist analysis of the European Central Bank and the European Commission. In: *West European Politics*. 39 (5). DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1186389>.
- Trócsányi László – Sulyok Márton (2020): Felvetések és feltevések hatásköréről, szerepfelfogásról és egyensúlyról az Európai Unió „intézményi háromszöge” kapcsán. In: Bodnár Eszter – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Somody Bernadette (szerk.): *Tiszteltetés a 70 éves Dezső Márta előtt*. Gondolat Kiadó, Budapest.

NEMZETKÖZI JOGFORRÁSOK

- Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény. Az Európa Tanács 1950. november 4-én, Rómában kelt ETS-005 számú egyezménye.
- Convention of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages (Entry into force: 1.5.1991.).
- Tizenhatodik Kiegészítő Jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez. Strasbourg, 2013. október 2 (CETS No. 214).

UNIÓS JOGFORRÁSOK

- A Bíróság [EUB] 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata (HL L 265., 2012.9.29., 7–32).
- A Tanács (73/148/EGK) irányelve a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás területén a tagállamok állampolgárainak Közösségen belüli mozgására és tartózkodására vonatkozó korlátozások eltörléséről (HL L 172., 1973.6.28.) (Hatályon kívül).
- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) (HL L 158., 2004.4.30., 77–123).
- Az Európai Parlament és a Tanács 492/2011/EU rendelete (2011. április 5.) a munkavállalók Unión belüli szabad mozgásáról EGT-vonatkozású szöveg (HL L 141, 2011.5.27., 1–12).
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (HL C 326., 2012.10.26., 47–390).
- Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (HL C 326, 2012.10.26., 13–390).

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE – EJEB

- EJEB, C. és E. k. Franciaország-ügy (1462/18 and 17348/18), végzés, 2019. november 19.
- EJEB, Chapin és Charpentier-ügy (40183/07), ítélet, 2016. június 9.
- EJEB, Christine Goodwin k. Egyesült Királyság, ítélet, 2002. július 11.
- EJEB, D. k. Franciaország-ügy (11288/18), ítélet, 2020. július 16.
- EJEB, Eriksson k. Svédország-ügy (60437/08), ítélet, 2012. április 12.
- EJEB, Gas és Dubois kontra Franciaország (25951/07), ítélet, 2012. március 15.
- EJEB, Harroudj k. Franciaország (43631/09), ítélet, 2012. október 4.

- EJEB, K. és T. kontra Finnország, ítélet, 2001. július 12.
- EJEB, Kearns k. Franciaország-ügy (35991/04), ítélet, 2008. január 10.
- EJEB, Mennesson k. Franciaország (65192/11), ítélet, 2014. szeptember 26.
- EJEB, Oliari és mások k. Olaszország (18766/11 és 36030/11), ítélet, 2015. július 21.
- EJEB, Orlandi k. Olaszország-ügy (26431/12; 26742/12; 44057/12 és 60088/12), ítélet, 2017. december 14.
- EJEB, P16-2018-001 számú tanácsadó vélemény a külföldön, a gyermek és a leendő anya közötti béranyasági megállapodás alapján létrejött, jogilag elismert szülő-gyermek kapcsolat belföldön történő elismertetése tárgyában (2019. április 10.).
- EJEB, Pajić k. Horvátország (68453/13), 2016. február 23.
- EJEB, Paradiso és Campanelli k. Olaszország ügy, (25358/12), ítélet, 2017. január 24.
- EJEB, Schalk és Kopf (30141/04), ítélet, 2010. június 24.
- EJEB, Shavdarov k. Bulgária (3465/03), ítélet, 2010. december 21.
- EJEB, Taddeucci és McCall k. Olaszország (51362/09), ítélet, 2016. június 30.

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE – EUB

- EUB, C-120/78. sz. Rewe-Zentral Ag-ügy, ítélet, 1979. február 20.
- EUB, C-135/15 sz. Nikiforidis-ügy, ítélet, 2016. október 18.
- EUB, C-14/83 sz. Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen-ügy, ítélet, 1984. április 10.
- EUB, C-147/08. sz. Römer-ügy, főtanácsnoki indítvány (Niilo Jääskinen), 2010. július 15.
- EUB, C-147/08. sz. Römer-ügy, ítélet, 2011. május 10.
- EUB, C-2/21. sz. Rzecznik Praw Obywatelskich-ügy, végzés, 2022. június 24.
- EUB, C-268/06. sz. Impact-ügy, főtanácsnoki indítvány (Juliane Kokott), 2007. november 13.
- EUB, C-268/06. sz. Impact-ügy, ítélet, 2008. április 15.
- EUB, C-370/90. sz. Singh-ügy, főtanácsnoki indítvány (Giuseppe Tesaurò), 1992. május 20.
- EUB, C-370/90. sz. Singh-ügy, ítélet, 1992. július 7.
- EUB, C-437/17. sz. Gemeinsamer Betriebsrat EurothermenResort Bad Schallerbach GmbH ügy, főtanácsnoki indítvány (Henrik Saugmandsgaard Øe), 2018. július 25.
- EUB, C-437/17. sz. Gemeinsamer Betriebsrat EurothermenResort Bad Schallerbach GmbH ügy, ítélet, 2019. március 13.
- EUB, C-438/14 sz. Bogendorff von Wolffersdorff-ügy, ítélet, 2016. június 2.
- EUB, C-441/14. sz. Dansk Industri (DI)-ügy, főtanácsnoki indítvány (Yves Bot), 2015. november 25.
- EUB, C-441/14. sz. Dansk Industri (DI)-ügy, ítélet, 2016. április 19.
- EUB, C-443/15. sz. David L. Parris-ügy, főtanácsnoki indítvány (Juliane Kokott), 2016. június 30.
- EUB, C-443/15. sz. David L. Parris-ügy, ítélet, 2016. november 24.
- EUB, C-490/20 sz. V.M.A. v Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“-ügy, főtanácsnoki indítvány (Julianne Kokott), 2021. április 15.
- EUB, C-490/20 sz. V.M.A. v Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“-ügy, ítélet, 2021. december 14.
- EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, főtanácsnoki indítvány (Henrik Saugmandsgaard Øe), 2017. május 4.
- EUB, C566/15 sz. Konrad Erzberger k. TUI AG, ítélet, 2017. július 18.
- EUB, C-673/16. sz. Coman-ügy, főtanácsnoki indítvány (Melchior Wathelet), 2018. január 11.
- EUB, C-673/16. sz. Coman-ügy, ítélet, 2018. június 5.

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE – NEMZETI BÍRÓSÁGOK GYAKORLATA

- BGH, Beschluss vom 10. Oktober 2018 in der Personenstandssache (Docket No. XII ZB 231/18).
- BVerfG, Beschluss des Ersten Senats vom 07. Juli 2009 – 1 BvR 1164/07 –, Rn. 1-127.
- BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 19. Februar 2013 – 1 BvL 1/11 –, Rn. 1-110.
- Corte costituzionale della Repubblica Italiana, Sentenza No. 138, Anno 2010 (ECLI:IT-COST: 2010:138).
- La Corte Suprema di Cassazione, 14 maggio 2018, n. 11696.
- La Corte Suprema di Cassazione, Cass. civile, 31 gennaio 2017, n. 2487.
- Naczelny Sąd Administracyjny, II OPS 1/19 (2019/12/02).

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE – EGYÉB

- Chart of signatures and ratifications of Treaty 214 (Status as of 19/07/2022). (Elérhető: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=214>. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Civil unions and registered partnerships (Last checked: 02/04/2022). (Elérhető: https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_en.htm. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Court of Justice of the European Union (Press Release No. 221/21) Judgment in Case C-490/20 Stolichna obshtina, rayon ‘Pancharevo’. (Elérhető: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2021-12/cp210221en.pdf>. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Deutscher Bundestag, Ausschuss für Arbeit und Sozialordnung des Bundestages (BTD-rucksache 7/4845).
- Deutscher Bundestag, Gesetzentwurf (19. Wahlperiode) 12.06.2018 (Drucksache 19/2665).
- ECHR, Press Release (132/2019), 10.04.2019. (Elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-6380685-8364782&filename=Advisory+opinion+P16-2018-001+.pdf>. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Európai Bizottság: Egyenlőségközpontú Unió: az LMBTIQ-személyek egyenlőségéről szóló stratégia (2020–2025). A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának (COM/2020/698 final).
- European Commission (2022): Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law, recognition of decisions and acceptance of authentic instruments in matters of parenthood and on the creation of a European Certificate of Parenthood. Brussels, 7.12.2022 (COM (2022) 695 final) (Elérhető: https://commission.europa.eu/system/files/2022-12/com_2022_695_1_en_act_part1.pdf. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- European Commission, Initiative on the recognition of parenthood between Member States Factual summary of the Open Public Consultation. Brussels, October 2021 (No. 6847413).
- Minutes: 7th Meeting of the Expert Group on the recognition of parenthood between Member States 22 February 2022 (via VTC).
- Status Table of Convention of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages Entry into force: 1.5.1991. (Elérhető: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=88>. Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Von der Leyen elnök értékelő beszéde az Unió helyzetéről az Európai Parlament plenáris ülésén. Brüsszel, 2020. szeptember 16. (Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/SPEECH_20_1655. Letöltés ideje: 2023. május 4.).

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- Associated Press (2019) *Bulgaria court recognizes gay marriage in landmark case*. (July 25, 2019) (Elérhető: <https://apnews.com/article/c575e7c8cd4d470c87d64a0b76820433>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Den Haese, Sarah (2021): *Cross-Border Portability of Personal Status: Human Rights to the Rescue?* Human Rights in Context (Nov 25, 2021.) (Elérhető: <https://www.humanrightsincontext.be/post/cross-border-portability-of-personal-status-human-rights-to-the-rescue>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- EAPIL Editorial (2022): *Functional Recognition of Same-sex Parenthood for the Benefit of Mobile Union Citizens – Brief Comments on the CJEU’s Pancharevo Judgment*. By the editors of the EAPIL Blog, 3. February 2022. (Elérhető: <https://eapil.org/2022/02/03/functional-recognition-of-same-sex-parenthood-for-the-benefit-of-mobile-union-citizens-brief-comments-on-the-cjeus-pancharevo-judgment/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Ellena, Silvia (2022): *EU countries split over Commission’s plan to give parents cross-border rights*, EURACTIV.com (07/02/2022) (Elérhető: <https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/eu-countries-split-over-commissions-plan-to-give-parents-cross-border-rights/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- French Ministry of the Interior (2022): *Informal Ministerial Meeting of the Justice and Home Affairs Council configuration*, (Lille, 3-4 February 2022) – Press kit. (Elérhető: https://presidence-francaise.consilium.europa.eu/media/r4fjccclf/jai-lille_dossier-de-presse-ang.pdf). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Kruger, Thalia (2020): *Same-sex parentage and surrogacy and their practical implications in Poland*, Conflictoflaws.net (February 12, 2020) (Elérhető: <https://conflictoflaws.net/2020/same-sex-parentage-and-surrogacy-and-their-practical-implications-in-poland/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Library of Congress (2018) *Germany: Federal Court of Justice Rules Same-Sex Marriage Does Not Make Wife of Child’s Mother Co-parent by Law*. (Elérhető: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2018-11-09/germany-federal-court-of-justice-rules-same-sex-marriage-does-not-make-wife-of-childs-mother-co-parent-by-law/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Lovász László: *Népszavazás: Fukuyamának ezúttal igaza lesz? Mandiner*, 2022. március 28. (Elérhető: https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220325_nepszavazas_progressio_transzszexualit%C3%A1s_fukuyama_bioetika). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Office of Communication and Promotion of the Polish Ministry of Justice (08.10.2021), *‘Veto on plans to legalise adoption by same-sex couples and same-sex marriages’*. (Elérhető: <https://www.gov.pl/web/justice/veto-on-plans-to-legalise-adoption-by-same-sex-couples-and-same-sex-marriages>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Sowry, Blair (2022): *EU-wide recognition of surrogacy and same-sex parenthood proposed PET*, 19 December 2022. (Elérhető: <https://www.progress.org.uk/about-us/people/blair-sowry/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).
- Wysocka-Bar, Anna (2020): *Legal Status of a Child Born Through Surrogacy – Latest From Poland*, The Blog of the European Association of Private International Law (23.09.2020.) (Elérhető: <https://eapil.org/2020/12/16/polish-court-asks-the-cjeu-to-rule-on-the-status-of-children-born-to-same-sex-couples/>). Letöltés ideje: 2023. május 4.).